

Trädgårdsmästarrollen i Rottneros Park

En studie av en trädgårdsmästares kunskaper och
kompetens i jämförelse med 1700-talets

Jeanette Blom

Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen i
Kulturvård, Trädgårdens hantverk och design

15 hp
2011

Institutionen för kulturvård
Göteborgs universitet

FÖRORD

Detta examensarbete omfattar 15 högskolepoäng och har genomförts under våren 2011 Institutionen för Kulturmiljövård, Göteborgs universitet i Mariestad . Examensarbetet innebär en uppgradering av min tidigare examen, år 2000, i *Trädgårdens Hantverk & Design* som då var en Kvalificerad yrkesutbildning på 80p. Jag är glad att jag fick möjligheten att genomföra denna uppgradering.

Pierre Nestlog har varit min handledare under detta arbete, tack för dina synpunkter och ditt stöd.

Jag vill också tacka dig Annelie Johansson, trädgårdsmästare i Rottneros Park, för att du på ett mycket öppet och positivt sätt har ställt upp på mina närgångna intervjuer och låtit mig få ta del av ditt arbete.

SAMMANFATTNING

Att vara trädgårdsmästare idag är en befattning som varierar i krav på kompetens. Beroende på arbetsgivare, typ av anläggning och organisationsform varierar också ansvaret och arbetsuppgifterna. Trots att titeln egentligen inte längre finns används den ändå av många och fortfarande har den en dignitet. Det är ”fint” att vara trädgårdsmästare, och förväntningarna på trädgårdsmästarens hantverkskunskaper och kompetens är ofta höga. Det finns många uppfattningar om yrkesrollen och vad den innebär, ändå är det svårt att sätta fingret på professionens egentliga innebörd.

Idag kan man heller inte ta yrkesexamen med titeln trädgårdsmästare. Ändå finns det ganska många trädgårdsutbildningar i Sverige med varierande inriktningar inom universitet, högskoleutbildningar och gymnasium som säger sig utbilda trädgårdsmästare. För professionerna landskapsarkitekt, landskaps- och trädgårdsingenjör, hortonom samt trädgårdsanläggare kan man däremot ta yrkesexamen idag.

Mitt mål var att undersöka och beskriva en trädgårdsmästares yrkesroll av idag i en historisk trädgård och jämföra den med 1700-talets trädgårdsmästarroll. Då fanns det formulerade krav för att klara gesäll- och mästarbrev. Jag ville också ta reda på om det fanns krav på kunskaper som man kanske inte vanligtvis kopplar ihop med en trädgårdsmästare. I undersökningen valde jag att beskriva trädgårdsmästarens yrkesroll och arbetssituation i Rottneros Park i Sunne. Undersökningen skulle genomföras som en förstudie, till en eventuellt kommande större studie om gesäll- och mästarbrev, för att pröva en idé om arbetsmodell och upplägg. I jämförelsen kunde jag urskilja fyra kompetensområden som berör både dagens och 1700-talets trädgårdsmästare. Dessa är trädgårdshantverket, trädgårdsanläggning, administration och entreprenörskap.

Resultatet visar att det finns både likheter och skillnader både i yrkesrollen och i kunskaperna. Likheterna ligger i trädgårdsmästarens kunskaper och färdigheter. Skillnaderna ligger i hur verksamheterna bedrivs. 1700-talets trädgårdar som hörde till ett slott eller en herrgård hade, utöver lustgården, vanligtvis produktion av frukt och grönsaker till hushållet. Produkter från trädgården som ”blev över” såldes vilket gav intäkter till trädgården.

Dagens park- och trädgårdsanläggningar som bedriver besöksverksamhet har ofta en osäker ekonomisk situation. Så även i Rottneros Park. Att locka besökare till parken genom försäljning, dock inte av trädgårdsprodukter, och arrangemang av olika slag prioriteras. Den långsiktiga skötselplaneringen ställs åt sidan och trädgårdshantverket prioriteras lågt. Trädgårdsmästarens yrkesroll blir att driva projekt som lockar besökare och marknadsföra dessa.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD	2
SAMMANFATTNING	4
INLEDNING	8
BAKGRUND	8
Min personliga bakgrund.....	8
Bakgrund och befintlig kunskap.....	8
PROBLEMFÖRMULERING	10
SYFTE OCH MÅL	10
FRÅGESTÄLLNINGAR	10
AVGRÄNSNINGAR	10
UNDERSÖKNINGEN	12
METOD OCH MATERIAL	12
TRÄDGÅRDSMÄSTARYRKETS HISTORIA	13
Medeltid.....	13
1500-tal.....	14
1600-tal.....	14
1700-tal.....	14
1800-tal.....	14
1900-tal – 2010-tal	15
PETTER LUNDBERG OCH TRÄDGÅRDSMÄSTAROLLEN PÅ 1700-TALET	16
Petter Lundberg (1713 – 1787).....	16
Yrkesrollen	17
Arbetet	19
Utbildning – gesäll och mästare	20
Organisationer och sammanslutningar – societeten och skråväsendet.....	21
ANNELIE JOHANSSON, 2010-TALET TRÄDGÅRDSMÄSTARE	23
Arbetet i Rottneros Park	23
Trädgårdsmästarrollen i Rottneros Park	27
Nätverk, samarbete och branschkontakter.....	29
ROTTNEROS PARK – EN HISTORISK PARK- OCH TRÄDGÅRDSANLÄGGNING	30
Platsens historia.....	30
Parkens historia och uppbyggnad.....	31
Rottneros Park idag	32

Parkens innehåll och form.....	34
RESULTAT - TRÄDGÅRDSMÄSTARENS KUNSKAPER, FÄRDIGHETER OCH KOMPETENS 1700-TAL	
KONTRA 2010-TAL	37
Trädgårdshantverket.....	37
Trädgårdsanläggning	40
Administration.....	40
Entreprenörskap.....	41
Kompetens.....	42
Arbetsgivares krav på kompetens.....	42
Översikt kunskaper och kompetens, 1700-tal och 2010-tal.....	43
Översikt högre trädgårdsutbildningar 2010-tal.....	45
AVSLUTNING	47
DISKUSSION	47
Om resultatet	47
Resultatets tillförlitlighet	48
Undersökningens relevans.....	49
Fortsatta studier	49
SLUTSATSER.....	50
Yrkesrollen	50
Kunskap och kompetens.....	50
REFERENSER	53
OTRYCKTA KÄLLOR	53
Muntliga källor	53
TRYCKTA KÄLLOR.....	53
Böcker	53
Tidskriftsartiklar	53
Broschyrer, guider	54
ELEKTRONISKA KÄLLOR	54

INLEDNING

BAKGRUND

Min personliga bakgrund

I maj 2000 gick jag ut från Trädgårdens hantverk & design i Mariestad, då en KY-utbildning på 80 p (2 år). Efter examen har jag haft anställningar med varierande arbetsuppgifter och ansvar. Bland annat som lärarassistent på DaCapo Hantverksskola, kyrkogårdsarbetare på Sunne kyrkogård och som arbetsledare och chefsträdgårdsmästare i Rottneros Park i Sunne. Jag har också haft anställningar och uppdrag som inneburit mer skrivbordsarbete, till exempel ett utredningsarbete om skötselsamverkan i Mariestads kommun och en förstudie om skötsel i historiska trädgårdar år Statens Fastighetsverk. De tre senaste åren har jag drivit eget företag med inriktning på trädgårdsdesign och konsultation. Samtidigt har jag haft anställning på Brobygymnasiet i Sunne och arbetat som trädgårdslärare på en ettårig trädgårdsutbildning under yrkesvux. Idag är jag anställd som huvudlärare på denna utbildning som idag står inför en utveckling mot en yrkeshögskola. Innan utbildningen på DaCapo i Mariestad gick jag grundåret på Rudolf Steinerseminariets Biodynamiska trädgårdsutbildning i Järna.

I mina anställningar, vid de tillfällen jag har sökt anställningar och vid kontakt med arbetsförmedlingen har jag ibland upplevt och känt en vilshenhet, både hos mig själv och hos arbetsgivare med flera, ifråga om vilken typ av befattning eller ansvar som motsvarar min utbildning. Jag har aldrig tvivlat på min kompetens, heller aldrig varit rädd för utmaningar, men har ofta känt mig osäker på i vilken yrkesroll min kompetens lämpar sig bäst. Som park- och trädgårdsarbetare är jag överkvalificerad och som ansvarig trädgårdsmästare och arbetsledare har jag kunskapsbrister, till exempel inom ekonomi och ledarskap. Syftet med utbildningen Trädgårdens Hantverk & Design var att utbilda trädgårdsmästare med kompetens för arbete i historiska trädgårdar. Initiativtagare till utbildningen var Simon Irvine, Lars Krantz och Arne Klingborg.

Bakgrund och befintlig kunskap

Titeln trädgårdsmästare är idag enligt yrkesinformationen på arbetsförmedlingen synonymt med trädgårdsförman vilket innebär att planera och leda arbetet vid trädgårdsföretag eller parkanläggningar. Ekonomisk planering och redovisning ingår ofta liksom handledning av personal samt också att själv ofta delta i det praktiska arbetet.

Att inneha befattningen trädgårdsmästare idag kan innebära olika saker beroende på arbetsgivare, typ av anläggning och organisationsform. Trots att titeln egentligen inte längre finns används den ändå av många och fortfarande har den en dignitet. Det är ”fint” att vara trädgårdsmästare, och förväntningarna på trädgårdsmästarens hantverksskaper och kompetens är ofta höga. Det finns många uppfattningar om yrkesrollen ändå är det svårt att sätta fingret på professionens egentliga innebörd. Den kan innebära att enbart få löpande skötselarbete utfört, utan egentliga krav på större eller bredare skaper. Ansvar för

personal, park- och trädgårdsplanering samt ekonomi tas av ledning på en högre nivå som sällan har specifika trädgårdskunskaper. Den kan också innebära ett totalt ansvar för personal, planering, ekonomi och utveckling. Även förvaltning, marknadsföring och drift av projekt kan komma ifråga.

Idag finns ingen specifik skola eller utbildning för trädgårdsmästare, man kan alltså inte ta yrkesexamen som trädgårdsmästare. Ändå finns det ganska många trädgårdsutbildningar i Sverige med varierande inriktningar inom universitet, högskoleutbildningar och gymnasium som säger sig utbilda trädgårdsmästare. För professionerna *landskapsarkitekt*, *landskaps- och trädgårdsingenjör*, *hortonom* samt *trädgårdsanläggare* kan man idag ta yrkesexamen. Dessa yrken är dock av mer teknisk karaktär än hantverklig jämfört med det gamla trädgårdsmästaryrket, med undantag av trädgårdsanläggare. Enligt yrkesinformationen på arbetsförmedlingen rekommenderas den treåriga trädgårdsingenjörsutbildningen på SLU i Alnarp för trädgårdsmästaryrket. För att arbeta som park- och trädgårdsarbetare krävs idag ingen utbildning men det är meriterande att ha gått en trädgårdsutbildning. Gunilla Nordberg, ordförande i Gröna Näringens Riksorganisation (GRO) säger att det är svårt att hitta trädgårdspersonal som kan ta ett ledande ansvar. Nils Andersen, vd för plantskolan Splendor Plant tycker att de studenter som har högskoleutbildning har för lite praktiska kunskaper och efterlyser utbildningar som kompletterar SLU:s program med mer praktik ute på olika företag (Tidningen Viola 2011:2, s. 18-19).

Yrkeshögskolemyndigheten (YH) i Sverige har fått i uppdrag av regeringen att arbeta fram ett förslag till en nationell referensram för kvalifikationer med koppling till det offentliga utbildningssystemet. Ramverket kallas NQF (National Qualifications Frameworks) och har sin utgångspunkt i EQF (European Qualifications Frameworks) och ska redovisas den 7 juni 2011. Inom ramen för Bolognaprocessen har de europeiska utbildningsministrarna enats om att varje land ska utarbeta en referensram för examina och kvalifikationer. Syftet med referensramen är att öka jämförbarheten mellan olika länders examina och synliggöra och tillvarata den kunskap, färdighet och kompetens som utvecklats utanför det formella utbildningssystemet. Att bygga broar mellan olika utbildningssystem. Inom referensramen finns åtta kunskapsnivåer. YH har arbetat fram tre olika förslag eller modeller till hur dessa åtta nivåer kan användas för bestämning av akademiska och icke-akademiska kunskapsnivåer. I detta system kan finnas möjlighet att ta fram provbestämmelser för en trädgårdsmästarexamen inom ramen för det arbete som Hantverkslaboratoriet under Göteborgs Universitet driver för att ta fram gesäll- och mästarbrev inom muryrket (Informant 5).

Det finns mycket att läsa om gamla tider trädgårdsmästare och deras arbete. Åsa Ahrlund beskriver i sin avhandling, *Den osynliga handen*, ingående om 1700-talets trädgårdsmästare och deras yrkesroller, arbetssituationer och utbildning. I *Trädgårdspraxis 1754*, en nyutgiven bok av Hans Mårtensson om Petter Lundberg, trädgårdsmästare på 1700-talet, ges mycket bra information om vilka kunskaper trädgårdsmästaren på 1700-talet behövde i sitt yrke. Här får man också veta vad som odlades då och hur man bedrev skötseln i en trädgårdsanläggnings olika avdelningar.

PROBLEMFÖRMULERING

Trädgårdsmästarens kunskaper är viktiga för trädgårdskulturen, men begreppet trädgårdsmästare används idag slentrianmässigt. Titeln säger inte något om vilka kunskaper som professionen kräver och vilken kompetensen är. Det finns också flera trädgårdsmästarutbildningar i landet på olika utbildningsnivåer vilket skapar förvirring i fråga om vilken kunskapsnivå trädgårdsmästaryrket bör ligga på, och vilka kunskaper som ska ingå i professionen.

SYFTE OCH MÅL

Syftet är att undersöka och beskriva den yrkesroll och arbetssituation som en trädgårdsmästare i en historisk trädgårdsanläggning har idag, ta reda på vilka kunskaper och vilken kompetens som krävs i den rollen och jämföra med 1700-talets trädgårdsmästare för vilka det fanns formulerade krav för att klara ett gesäll- och mästarbrev.

Målet är att få fram ett förslag till en arbetsmetod för kompetensinventering i det kommande arbetet med framtagning av gesäll- och mästarbrev för trädgårdsmästare.

FRÅGESTÄLLNINGAR

Eftersom titeln trädgårdsmästare idag är svår att definiera ville jag undersöka om Petter Lundbergs beskrivning av 1700-talets trädgårdsmästare och deras förväntade kunskap kan jämföras eller översättas med de kunskaper dagens så kallade trädgårdsmästare har.

- Vad skiljer 1700-talets och 2010-talets trädgårdsmästarroller åt?
- Vilka kunskaper och färdigheter, hantverkliga och övriga, krävs och vilken kompetens behöver en praktiskt verksam trädgårdsmästare idag?
- Finns det problem i yrkesrollen?
- Vilka aktörer i trädgårdsbranschen kan vara viktiga i frågan om gesäll- och mästarbrev?

AVGRÄNSNINGAR

Jag har valt att begränsa mig genom att bara undersöka trädgårdsmästarrollen i en kulturhistorisk park- och trädgårdsanläggning. Anläggningen jag har valt är Rottneros Park i Sunne, en större kulturhistorisk anläggning av riksintresse, som idag bedriver besöksverksamhet. Anledningen till att jag har valt Rottneros Park är att den ligger geografiskt nära min bostad, det är lätt att ta sig dit och fritt för mig att komma och gå. Jag har också goda kontakter i organisationen vilket är till fördel för en djuplodande undersökning.

UNDERSÖKNINGEN

METOD OCH MATERIAL

I min undersökning av trädgårdsmästarens yrkesroll och arbetssituation i Rottneros Park har jag valt metoderna intervju och litteraturstudier. Jag har intervjuat trädgårdsmästaren och ledningen för driftsbolaget Rottneros Park Trädgård AB samt pratat med övrig personal och folk i trädgårdsmästarens omgivning.

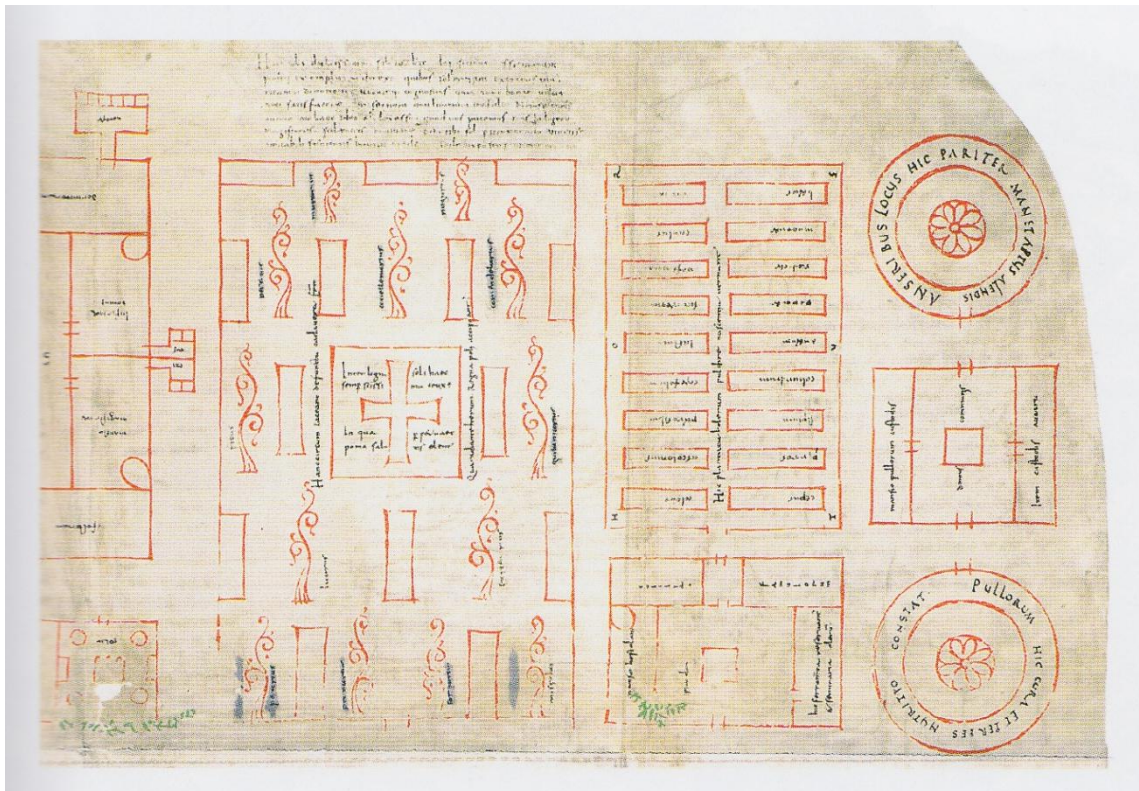
Intervjuerna med trädgårdsmästaren har varit flera och utgör grunden för undersökningen. De syftar till att få en ingående bild av hennes yrkesroll och arbetssituation, vilket hennes uppdrag är och vad som ingår i hennes arbetsuppgifter samt i stora drag, vad som händer under ett år. Intervju med vd och styrelseordförande för driftsbolaget syftar till att få fram deras bild av en trädgårdsmästares arbete, vilka krav och vilka förväntningar de har på henne och hennes arbete. Vad anser de är viktigt i trädgårdsmästarens arbete?

I litteraturstudierna har jag försökt ta reda på vilken yrkesroll och arbetssituation trädgårdsmästaren på 1700-talet hade. Informationen jag har fått genom intervjuer har jag sedan jämfört med det jag har fått fram i litteraturstudierna. Jag ville undersöka om den tidens trädgårdsmästares kunskaper och kompetens gick att jämföra med dagens trädgårdsmästare.

Den litteratur jag främst har använt mig av är Hans Mårtensson bok om trädgårdsmästaren Petter Lundberg, *Trädgårdspraxis år 1754* och Åsa Ahrlands bok *Den osynliga handen, trädgårdsmästaren i 1700-talets Sverige*. Jag har också genom Yrkeshögskolemyndigheten tagit del av ett framarbetat förslag till en nationell referensram för kvalifikationer kopplade till det offentliga utbildningssystemet.

TRÄDGÅRDSMÄSTARYRKETS HISTORIA

Odlandet har en lång tradition i Sverige. Under järnåldern (400 f. Kr -1050 e. Kr) infördes ängsbruket med fasta åkrar för odling av säd. (Jordbruksverkets Skötselhandbok 1998, s 24) De första köksträdgårdarna kom under Vikingatiden då man började skilja på åkerodling och odling i gårdar, det vill säga inhägnade land. Vikingarnas handel med Frankrike och England, som hade en mer avancerad trädgårdskultur, gjorde att antalet nya växter i odling ökade i landet (Flinck 1996, s 13).

Planritning från 816 – 820 föreställande köksträdgård, kyrko- och fruktträdgård i Sankt Gallen. (Ur köksträdgårdens historia, 2011 s. 45)

Medeltid

Trädgårdsodlandet utvecklades vidare under medeltiden i anslutning de kloster som började byggas i mitten av 1100-talet och framåt. I klostren var man tvungen att odla vad som behövdes för uppehållet och det fanns föreskrifter om att frukt och grönsaker skulle ingå i mathållningen. Kunskaper om odling och läkekonst spreds mellan klostren i Europa. Sveriges första kända trädgårdsmästare var syster Botilda i klostret Vårfruberga under 1300-talet. Hon ansvarade för örtagården och titulerades trädgårdssyster. Syster Botilda var berest och hade varit några år i Frankrike och Tyskland efter en Pilgrimsfärd till Rom (Flinck 1996, s 15). Under samma tid levde Johan Peterson som är den förste namngivne personen i Sverige som fick i uppdrag att anlägga en fruktträdgård, ett pomarium (Ahrlund 2006, s 16). Han var under lång tid verksam i Vadstena kloster, där han år 1405 dog 90 år gammal (Dunér 2001, s 364).

1500-tal

Under 1500-talets andra hälft började en adelsklass av europeiskt snitt att växa fram i Sverige. Beresta och välutbildade adelsmän lät anlägga stora trädgårdar vid sina gods. För anläggning och skötsel av dessa rekryterades trädgårdsmästare från utlandet. Dessa förde med sig stilinflenser från kontinenten som introducerades vid de kungliga slotten. De utländska trädgårdsmästarna utbildade också svenska trädgårdsdrängar till trädgårdsmästare för att sköta de kungliga anläggningarna (Ahrlund 2006, s 17).

1600-tal

Sverige blir under 1600-talet en stormakt och kontakterna med det övriga Europa intensifieras. Nya städer anläggs och en omfattande byggboom av gods, herrgårdar och stadspalats uppstod. Trädgårdskonst och trädgårdsodling blev en viktig del bland eliten i Europa och Sverige då trädgårdarna användes vid representation och fester av olika slag. De möjliggjorde också ett kosthåll med statusgivande läckerheter och dekorationer vid middagsborden (Ahrlund 2006, s 18). Fortfarande rekryterades många trädgårdsmästare från utlandet till anläggning och skötsel, trädgårdsmästare som idkade handel fanns det endast några få av i landet.

1700-tal

I slutet av 1600-talet bryter det svenska stormaktsväldet ihop. Karl XII krig var förödande för landets ekonomi. Trädgårdarnas allmänna utveckling stagnerade och det monumentala idealet övergick efterhand till mer intima trädgårdar. Trädgårdsidealet förenklades under 1700-talet och nyttoaspekten framhövdes allt mer. Funktionella drivhus betonades mer än orangerier och persikohus (Mårtensson 2002, s14). Bruket att anlägga trädgårdar spred sig till de bättre bemedlade borgarna i samhället vilka en del också anställde trädgårdsmästare. Handelsträdgårdar och odlingar i städerna tillkom. Trädgårdsmästarna började organisera sig och 1735 instiftades Trädgårdsmästaresocieteten. 1752 ombildades societeten till ett trädgårdsmästarämbete med fulla skrårättigheter. En ny attityd till kunskap och bildning växte fram, och vetenskapsakademien grundas 1739 i syfte att sprida nya forskningsrön över landet, här ingår också trädgårdsvetenskapen. De första handböckerna för trädgårdsskötsel skrevs och gavs ut på svenska. År 1791 startade Sveriges första formaliserade trädgårdsutbildning vid egendomen Bergielund utanför Stockholm, idag Bergianska Trädgården (Ahrlund 2006, s 18).

1800-tal

Bruket att anlägga prydnadsträdgårdar antogs av bönder och allmoge först i början på 1800-talet. De stora godsen var förebilder och flera av dessa hade också plantskolor med trädgårdsmästare vilka kunde bistå med både växter och hjälp med planering av trädgårdar. Detta bidrog till viss del till spridning av kunskaper om trädgårdsodling. Även prästerna hjälpte till med att föra kunskaperna vidare. De hade studerat på universitet och i studierna ingick studier om nyttoväxter med avsikten att föra kunskaper vidare till församlingen och att prästgårdarna skulle vara självförsörjande (Christensson 1996, s. 12). Under 1800-talet får trädgårdsodlandet på så sätt en mer folklig förankring. Ur nationalekonomisk synvinkel var

det viktigt att få gemene man att odla sin trädgård och därmed bidra till landets självförsörjning. Därför lades det ner mycket energi från myndighetshåll att sprida kunskap om trädgårdsodling (Ilminge 2002, s. 14). För att stimulera trädgårdsarbetet skapades i början på 1800-talet flera sammanslutningar, till exempel hushållningssällskapen under överinseende av Kungliga Svenska Lantbruksakademi som bildades 1811 (Dunér 2001, s 366). Svenska Trädgårds-föreningen bildades 1832 och hade vid start 900 medlemmar spridda över hela landet (Göteborgs Trädgårdsförening 2008, s 16). I folkskolan infördes trädgårdsodling på schemat och skolträdgårdar anlades i syfte att lära ut grunderna i trädgårdsskötsel. Även lantushållningsskolorna undervisade i konsten att ta hand om en lantträdgård och dess skörd (Ilminge 2002, s. 14). I takt med att städerna växer anläggs stadsparker. I dessa fanns de mest påkostade blomgrupperna planterade. För att få fram alla dessa växter krävdes växthus och personal som skötte dem året runt (Flinck 1996, s 188). Stadsträdgårdsmästare anställs och staden får ofta ett eget trädgårdsmästeri med plant- och trädskola (Flinck 1996, s 194). Ofta bedrivs i anslutning till stadsparkernas trädgårdsmästerier också trädgårdsutbildningar.

1900-tal - 2010-tal

Samtidigt med industrialismens genombrott i Sverige på 1890-talet började man på allvar bygga villor. Nya tätorter växte upp kring järnvägen. Staten gynnar byggandet av egna hem, man vill att arbetaren ska äga sitt hus och sin trädgård för bättre levnadsförhållanden. Det är fortfarande viktigt för landet att vara självförsörjande och slippa importera livsmedel. Koloniträdgårdsrörelsen tar sin början och kommunerna arrenderar ut mark åt koloniföreningarna och deras medlemmar. Många koloniträdgårdsområden tillkommer under åren runt första världskriget (Ilminge 2002, s. 13). Denna folkbildning och uppmuntran till odling pågår fram till 1940-talet. För trädgårdsmästerierna resulterar detta i en högkonjunktur i början på 1900-talet och antalet trädgårdsmästare med utbildning i Sverige utökas. Trädgårdsmästaryrket får ett högt anseende (Dunér 2001, s 366).

Fram till 1930-talet har landets utbildade trädgårdsmästare fått sin titel genom att före studierna gå i lära, och efteråt eventuellt studera utomlands och skaffa sig arbetslivserfarenhet. Dessa trädgårdsmästare stod med en fot i trädgårdsmästeri och anläggningsarbete även om de gick vidare till att projektera och planera anläggningar. På 1930-talet uppstod en debatt om att Sverige behövde trädgårdsarkitekter som helt kunde inrikta sig på gestaltning och planering (Wilke 2006, s. 146).

Idag kan man inte längre ta trädgårdsmästarexamen. Yrket har delats in olika som trädgårds- eller landskapsarkitekt, trädgårdsanläggare, produktionsinriktad odling och på specialisering inom trädgårdsvetenskapen till exempel hortonom. Även floristyrket kan räknas som en gren av den gamla tidens trädgårdsmästarhantverk.

PETTER LUNDBERG OCH TRÄDGÅRDSMÄSTAROLLEN PÅ 1700-TALET

När det svenska stormaktsväldet bryter ihop i slutet av 1600-talet försämras landets ekonomi och därmed också trädgårdarnas allmänna utveckling som då stagnerar. Trädgårdsidealet förenklas och nyttoaspekten framhävs allt mer (Mårtensson 2002, s. 14). Bruket att anlägga trädgårdar sprider sig till de bättre bemedlade borgarna, till exempel tjänstemän, läkare, publicister, universitets- och skolmän och brukspatroner och godsägare. En helt ny socialt och ekonomiskt expansiv grupp i samhället varav flera också anställer trädgårdsmästare (Ahrlund, 2006 s. 24). Handelsträdgårdar och odlingar, främst tobaksodlingar, tillkommer i städerna där marken användes till det som gav högst avkastning (Mårtensson 2002, s. 15). Petter Lundberg, trädgårdsmästare på 1700-talet skriver i sin bok ”Then rätta Swenska Trädgårdspraxis” bland annat att ”trädgårdskonsten högt stigit i landet” (Mårtensson 2002, s. 20). Boken ger en bra bild av den hur den tidens trädgårdsmästare arbetade och vilka kunskaper som krävdes.

Trädgårdsmästaren i ett orangeri. (Ur Trädgårdspraxis 1754, 2002 s. 81)

Petter Lundberg (1713 – 1787)

Petter Lundberg var en av de trädgårdsmästare som verkade under 1700-talet och han blev under sin levnadstid en betydelsefull person. Han började sin yrkesbana när han var i 20-årsåldern och under sitt yrkesliv drev han bland annat en stor handelsträdgård vid Roslagsgatan i Stockholm. Han satt också som trädgårdsmästareälderman i Stockholms Trädgårdsmästarsocietet (Mårtensson 2002, s 4), vilket idag kan jämföras med att vara vald

föreståndare eller ordförande för ett gille eller skrå (Wikipedia). Som ålderman var han ansvarig för examina av gesäll- och mästare. P. Lundberg var också invald i Vetenskapsakademien som ämnessven (Mårtensson 2002, s 4). Titeln ämnessven innebar den första graden av ledamot vid inval, därefter kunde man stiga i graderna till bland annat riddare (Wikipedia).

Utöver sitt företagande och sina uppdrag skrev Petter Lundberg två trädgårdsböcker. År 1754 gav han ut den första boken ”Then rätta Swenska Trädgårdspraxis”. En jordnära och praktisk bok som beskriver ”huru köks-, trä-, ört- och lustgårdar tillika orangerier och humlegårdar böra anläggas, skötas och conserveras (skyddas mot sjukdomar och skador)”. Boken skrevs i syfte att vara ”till nytta och gagn” för trädgårdsmästare med egen rörelse eller med anställning, han vill ”befordra kunskaper i de förnämsta delar av trädgårdsskötseln”. Boken riktar sig också till dåtidens trädgårdsägare och den skrevs under frihetstiden då landet skulle vara självförsörjande på såväl lyxvaror som vardagsmat. Man tyckte absolut inte att grönsaker, som var en viktig basföda, skulle importeras. Petter Lundberg skriver om vilka växter som är anpassade till klimatet och vad som är mest gångbart och pålitligt i köks-, träd- och lustgårdar. Hans önskan var att allmänheten fick möjlighet att odla grönsaker och frukter för att inte gå så hårt åt förråden av spannmål och kött (Mårtensson 2002, s. 20). Boken kan ses som folkbildande (Mårtensson 2002, s. 4) och han skriver själv i förordet att hans största drivkraft var att uppmuntra och inspirera ungdomar som är intresserade av trädgårdskonsten att lära och skaffa sig kunskap till det allmännas nytta. Han ville också rekommendera de som redan ägnar sig åt trädgårdsvetenskapen att skaffa sig insikt i den del av naturalhistorien som angår örter och växter samt någon grund i fysik och geometriritandet. År 1775 gav han ut sin andra bok ”Frösamlaren”, en uppföljare till den första boken (Mårtensson 2002, s. 21).

Yrkesrollen

1700-talets trädgårdsmästare kunde välja mellan att ta anställning eller driva egen rörelse. En trädgårdsmästare på den tiden hade i sin utbildning fått med sig kunskaper om framför allt odling, anläggning, skötsel, gestaltning, och bokhållning. Därtill kom också arbetsledning av anställda och dagsverksarbetare och ibland även undervisning av lärlingar och gesäller. Ofta behövdes alla dessa kunskaper oavsett typ av arbetsplats. De vanligaste arbetsplatserna var på slott och större gårdar. Som egen kunde trädgårdsmästaren driva handelsträdgård eller idka handel med trädgårdsprodukter.

Trädgårdsmästaren vid ett slott eller en gård kunde vara arrendator av marken eller anställd. Oavsett hade han en relativt självständig roll och som ansvarig för verksamheten i en trädgård planerade han arbetet och såg till att det utfördes på rätt sätt och på rätt tid av året. I ansvaret låg även att utveckla verksamheten (Ahrland, 2006 s. 43). En trädgårdsanläggning på den tiden innehöll vanligen en köksgård, en trädgård, en örtagård och en lustgård och där kunde även finnas ett orangeri. Förväntningarna eller kraven på trädgårdsmästaren var höga (Ahrland, 2006 s. 45). Det var viktigt att ha en kontinuerlig tillgång på trädgårdsprodukter både till hushåll och för avsalu. En produktion som krävde en noggrann planering (Ahrland, 2006 s. 53). Därtill skulle han kunna rita och kunna utföra anläggningsarbete (Ahrland, 2006

s. 45). Till sin hjälp hade han i regel den egna familjen, en eller flera trädgårdsdrängar, en häst och ibland tillfällig förstärkning av dagsverksarbetare som kunde vara både män och kvinnor (Ahrlund, 2006 s. 44). Vid större anläggningsarbeten var det brukligt att anlita ytterligare en trädgårdsmästare för att ansvara för detta och gårdens egna trädgårdsmästare ansvarade för det löpande trädgårdsarbetet (Ahrlund, 2006 s. 49).

Den anställde trädgårdsmästaren fick lön både i reda pengar och i natura, det vill säga en avtalad årlig tilldelning av t ex råg, malt, ärter, sill, salt och mjölk samt andra nödvändigheter. Det fanns också graderingar inom yrket för ansvar av en mindre del av en trädgårdsanläggning, till exempel humlegårdsmästare eller örtagårdsmästare. Dessa hade inte lika hög lön (Ahrlund, 2006 s. 126). I anställningskontrakten angavs trädgårdsmästarens arbetstider och ansvar och vanligen ingick en trädgårdsmästarebostad med egen täppa där han kunde odla egna förnödenheter. Trädgårdsmästaren var skyldig att se till att gårdens stora hushåll fick fullt och tillräckligt av frukt och grönsaker och vanligt var att han inte kunde disponera trädgården för egen vinning eller konsumtion, inte ens fallfrukt. Vanligt var också att arbetsgivaren efterfrågade en trädgårdsmästare som kunde jaga, fiska, arbeta med djuren eller var beredd att arbeta som betjänt. Provanställningar förekom (Ahrlund, 2006 s. 128 och 129).

Den trädgårdsmästare som arrenderade marken kunde använda sig av trädgården för sin egen inkomst. Som regel ingick i arrendeavtal att förse herrskapet med frukt, grönsaker och blommor. Ibland kunde trädgårdsmästaren till och med ta ut en låg ersättning för detta. Han var dock skyldig att ta hand om trädgården på bästa sätt och hålla den levande genom ständig förökning av växter i plantskola. Det skulle alltid finnas tillgång på till exempel fruktträd. Gården stod ofta för kostnaderna av material till reparationer av redskap och annat och trädgårdsmästaren kunde använda sig av gårdens transportmedel för att ta sig till marknader och torg för att sälja grönsaker, frukt och blommor. Ett arrendekontrakt varade vanligen i tre år, men kortare perioder förekom (Ahrlund, 2006 s. 129). Både trädgårdsmästaren som var anställd som den som arrenderade marken var tvungen att hålla ordning på räkenskaperna. Trädgårdens ekonomi redovisades ofta i en separat trädgårdsräkning som ingick i slottets eller godsets räkenskaper och räkenskapsperioden omfattade vanligen ett år (Ahrlund, 2006 s. 119). Trädgårdens inkomster kom främst från produktion av grönsaker, frukt, bär och nötter. Det kunde också förekomma viss plantskolsproduktion av träd och andra träd som alléträd, samt buskar till häckar och boskéer. Utgifterna bestod mest i löner till personal och dagsverksarbetare. Andra utgifter gällde införskaffandet av arbetsmaterial och utrustning, även växter, lökar, fröer, gödsel, halm och andra nödvändigheter till trädgården (Ahrlund, 2006 s. 121-123).

Trädgårdsmästaren med egen rörelse kunde satsa på till exempel att odla frö för fröproduktion, att odla tobak eller i plantskola odla fruktträd och andra växter till försäljning i en handelsträdgård. Han kunde också odla trädgårdsprodukter som köksväxter, frukt och bär sedan såldes på marknader och torg. Trädgårdsmästare med egen handelsträdgård kunde även köpa in växter och andra trädgårdsprodukter för att ha till försäljning. Inköpen gjordes både nationellt och internationellt. Det fanns också de trädgårdsmästare som specialiserade sig på

ett enstaka sortiment, som tillexempel fruktträd eller orangeriväxter. Kravet för att driva egen rörelse var att erhålla *burskap* vilket innebar att en person fick tillstånd i en bestämd stad försörja sig med viss handel och/eller hantverk. Den sökande skulle uppge det yrke, för vilket han skulle inskrivas, svära borgareden och erlægga burskapspenning. Två löftesmän skulle gå i borgen för att personen skulle stanna i yrket under sex år, som var föreskrivet, och fullgöra sina skatteförpliktelser. Ansökan godkändes av stadens magistrat och den nya borgaren fick ett burbrev som bevis på sin nya status (Ahrland, 2006 s. 154).

Arbetet

Arbetsdagarna var långa och det fanns sällan några lediga dagar. Sommartid kunde arbetsdagen i vissa trädgårdar börja klockan fem på morgonen och sluta klockan åtta på kvällen. Även sön- och helgdag hade trädgårdsmästaren skyldighet att titta till drivbänkar och drivhus. Under resten av året var arbetet förlagd till den ljusa tiden på dygnet utom då det fanns risk för frost eller annat som krävde trädgårdsmästarens närvaro (Ahrland, 2006 s. 128 och 129).

Petter Lundberg beskriver i sin bok ”Then rätta Swenska Trädgårdspraxis” (s.124 – 142) hur arbetet lades upp över ett år och han delar in trädgården i tre avdelningar, köksgården, trädgården och lustgården. I köksgården pågick produktion av alla sorters grönsaker både på friland och i drivhus eller i bänkar. I trädgården odlades frukt, bär och vin och även exoter som persika och aprikos. Till trädgården hörde ofta också en trädskola. Lustgården var till för lyst och nöje och den var vanligtvis indelad i kvarter med broderimönster, kantade av buxbom eller isop. Där fanns gångar och trappor, alléer och formklippta träd och vackra och doftande blommor. Vanliga växter i lustgården var narcisser, tulpaner, hyacinter, liljor, iris och ranunkler med flera samt blommande buskar och en mängd ettåriga blommor. I lustgården brukade också finnas ett lusthus och ibland även ett orangeri.

Vintertid bestod trädgårdsmästarens arbete i att titta till köksväxter som jordslagits i drivhuset för övervintring och att sortera bort grönsaker och rotfrukter som blivit dåliga i förvaring. Fanns ett orangeri med växter skulle det eldas och passas så att inte frosten tog orangeriväxterna. Förberedelser gjordes för kommande förkultivering i drivhuset och några drivbänkar till tidiga grönsaker kunde anläggas. I trädgården rensades träden från mossa och i lustgården klipptes häckar, alléer beskars och sand fylldes på i gångarna. Övrigt arbete bestod i att se över och laga redskap eller tillverka nya om de gamla var för slitna, tillverka ympvax och trädslavor, göra spaljéer och växtstöd samt att titta till och vattna växterna i orangeriet. Frampå vårvintern påbörjades odlandet med förkultivering i drivhuset, drivbänkar färdigställdes och köldtåliga kulturer kunde direktsås på friland. Fruktträden i trädgården beskars och ympkvistar insamlades.

På våren, när jorden hade rett sig, skulle odlingsbäddarna grävas och färdigställas. Vintertäckning skulle tas bort på höstsådda grönsaker och perenna växter skulle delas och planteras om. I bäddarna såddes köksväxter allteftersom temperaturen tillät. Varmbänkar sattes igång och drivning av ananas kunde påbörjas. I trädskolan var det full fart med

ympning och skötsel av grundstammar. I orangeriet skulle det vattnas, luftas och kanske måste växterna skyddas mot den starka vårsolen. Sticklingsförökning av orangeriväxter var också ett vårarbete. I lustgården skulle det vårstädas och krattas gångar. Buskar och andra växter sågs över och döda eller skadade växter byttes ut mot nya. När risken för nattfrost var över planterades orangeriväxter om och flyttades ut i lustgården i sina krukor.

Sommartid fortsatte produktionen av köksväxter och tidiga kulturer kunde skördas. I trädgården gjordes sommarbeskärning och uppbindning för spaljering av fruktträd. I trädskolan måste träden ständigt vattnas och skyddas mot skadedjur och i lustgården fortlöpte ett flitigt arbete med att hålla rent och välstädat. Trappor sopades och gångar krattades, häckar klipptes och blommor putsades. Mitt i sommaren var det ett ständigt vattnande för att klara växterna i köksgården och trädskolan. I odlingsbäddar rensades ogräs i trädskolan skulle vissa sorter av körsbär, äpple och päron okuleras. I orangeriet fortsatte förökningen. Överblommade vårlökar ute i lustgården togs upp för torkning och förvaring, men innan de hade blommat klart märktes de med namnetiketter för att inte blandas ihop i förvaringen. Blommande växter i rabatterna fick vid behov stötning.

På sensommaren började skördearbetet och omhändertagandet av köksväxter, bär och frukt. Förädling var en konst som trädgårdsmästaren var insatt i. Arbetet fortsatte en bit in på hösten parallellt med fortsatt produktion av köksväxter. Växter som skulle sparas för fröproduktion märktes ut, köksväxter som kunde skördas sent, till exempel kronärtskocka och blomkål bland många andra, flyttades under hösten in och planterades i drivhuset. Orangeriväxterna som varit ute under sommaren skulle flyttas in i orangeriet igen innan frosten och känsliga växter måste täckas för skydd mot vinterkylan. Träd kunde planteras, höststädning och rengöring av bänkar skulle göras likaså en sista ogräsrensning. Därefter togs alla redskap och tillbehör in i förråden. Sen höst börjar åter igen arbetet med att laga och tillverka redskap och andra trädgårdstillbehör. Orangeriet skulle åter igen passas och eldas för att klara växterna däri ännu en vinter.

Utbildning – gesäll och mästare

Det vanligaste sättet att bli trädgårdsmästare på 1700-talet var att gå i sin fars fotspår. I likhet med många andra yrken gick yrket i arv på manssidan. Annat sätt var att ta plats som trädgårdsgosse eller dräng hos någon trädgårdsmästare och på så sätt lära sig yrket. När trädgårdsmästarämbetet 1752 formulerade kunskapskraven för olika utbildningssteg tyckte man att en trädgårdsgosse eller dräng borde gå i lära minst fem år, eventuellt med ett provår först för att se om han var lämpad för yrket. Under lärlingsperioden bodde han hos trädgårdsmästaren och dennes familj och ingick i hushållet som en familjemedlem. Anledningen till den långa läroperioden var att man ansåg att enda sättet att lära sig ”trädgårdsvetenskapen” var med flit och arbete. Trädgårdsmästaren fick för varje inskriven gesäll betala en avgift till ämbetet och till fattiga. För att kunna kalla sig gesäll måste drängen genomgå ett prov och förhöras i alla ämnen som han lärt av sin läromästare samt utföra en trädgårdsritning. Förhöret leddes av åldermannen i ämbetet. Vid utskrivningen erhöll gesällen en summa pengar för egen del och en mindre summa att ge till fattiga. Nu var gesällen fri att

ta tjänst. I sitt gesällbrev fanns beskrivet vilka kunskaper han hade och vilka brister han hade uppvisat vid provtillfället. Det vanliga var att gesällen direkt efter sin utbildning påbörjade en arbetsvandring. Det innebar att han tog tjänst, ofta utomlands, vid anläggningar eller hos kända trädgårdsmästare där han ansåg sig ha möjlighet att utöka sina kunskaper inom yrket. Vid varje ny arbetsplats kunde han visa upp sitt gesällbrev som också innehöll information om hans läromästare och rekommendationer från denne. En arbetsvandring kunde pågå i tre år. Därefter kunde gesällen avlägga ännu ett prov hos ämbetet för att få mästarexamen och ett mästarbrev. Klarade han sig blev han också upptagen som medlem i ämbetet (Ahrlund 2006, s 207-212).

År 1791 startar Sveriges första formaliserade trädgårdsutbildning vid egendomen Bergielund utanför Stockholm, idag Bergianska Trädgården (Ahrlund 2006, s 18). Bröderna Bengt och Peter Jonas Bergius testamenterade egendomen till Vetenskapsakademien med syftet att Bergielund skulle bli en hortikulturell skola. Bergielund skulle drivas som en stiftelse med egen ekonomi inom Vetenskapsakademien. Odlingsverksamheten skulle vara nyttoinriktad och trädgårdens försäljning skulle bidra till anläggningens underhåll. På gården fanns förutom bostadshus och flera ekonomibygnader, en mönsterträdgård och drivhus. Båda bröderna var ogifta och hade ett stort intresse för naturvetenskaperna och deras tillämpande. Bergianska trädgårdsskolan grundades året efter Peter Jonas Bergius död och drevs som en handelsträdgård med produktion av köksväxter, frukt och bär. Första föreståndaren och professorn var medicinaren och botanisten Olof Swartz (1760-1818). Rekryteringen av lärlingar gick dock trögt i början och först 1795 antogs de två första att gå i lära hos O. Swartz. 1823 efterträddes O. Swartz av Johan Emanuel Wikström (1789-1856). Wikström överlät undervisningen på trädgårdsmästaren Anders Lundström som hade tillträtt som trädgårdsmästare och arrendator av Bergianska 1822. A. Lundström hade i regel sex lärlingar per år inskriva trots att kontraktet förskrev endast två.

Organisationer och sammanslutningar – societeten och skråväsendet

Trädgårdsmästarna utgjorde länge en yrkeskategori som inte behövde tillhöra någon professionell sammanslutning. På marknaden rörde sig en mängd aktörer med olika bakgrund, kunskaper och inriktning, där alla inte ens var trädgårdsmästare. 1735 instiftades en trädgårdsmästarsocietet i Stockholm för att stötta och utveckla trädgårdskulturen och för att få kontroll över marknaden. Societeten var öppen för alla trädgårdsmästare i Stockholm men medlemskapet var inte obligatoriskt för redan verksamma trädgårdsmästare utan reglerade de som ville nyetablera sig i staden. 1752 ombildades societeten till ett trädgårdsmästarämbete vilket innebar att trädgårdsmästarna kom att lyda under skråförordningen. De första fem åren kunde dugliga trädgårdsmästare på landsbygden och i staden fritt gå med i ämbetet, därefter krävdes att de genomgick nödvändiga prov för att få ett mästarbrev och för att kunna kalla sig mästare och kunna anta lärlingar. Trädgårdsmästarämbeten upprättades bara i Stockholm och i Uppsala (Ahrlund, 2006 s. 155). Ämbetet i Stockholm ansvarade för mästarexamina och gesällutbildning i hela Sverige, man önskade höja utbildningskvaliteten på svenska trädgårdsmästare. Examina betonade kunskaperna i frukt- och grönsaksodling (Mårtensson 2002, s. 15).

På 1840-talet upphörde trädgårdsmästarämbetet. Utanförstående trädgårdsmästare hävdade att det saknades handelsträdgårdsmästare och de flesta trädgårdsmästare odlade tobak och köksväxter (Mårtensson 2002, s. 15). Trädgårdsmästarordningen fick inte heller den genomslagskraft som var tänkt. Det ställdes fortsättningsvis inga formella krav på skråbildning i landets städer och många trädgårdsmästare lät bli att ansluta sig till ämbetena. Liksom andra skråbildande hantverk behövde inte trädgårdsmästare som var anställda i kunglig eller adlig tjänst vara anslutna till skrået. Dessa utgjorde en ganska stor del av yrkeskåren. Varken medlemskap i skrået eller mästarexamen hade betydelse för vem som fick kalla sig för trädgårdsmästare. Ämbetena fick ändå en viss betydelse när det gällde utbildning och reglering av marknaden i Stockholm (Ahrlund 2006, s 212).

ANNELIE JOHANSSON, 2010-TALETS TRÄDGÅRDSMÄSTARE

Att arbeta som trädgårdsmästare är idag ganska annorlunda jämfört med hur det var på 1700-talet. I en intervju med Rottneros Parks trädgårdsmästare Annelie Johansson (Informant 1) och driftsbolagets styrelseordförande och vd har jag fått information om hur det är att vara verksam trädgårdsmästare i en kulturhistorisk park- och trädgårdsanläggning. Informationen återger jag i nedanstående text.

Annelie Johansson är inne på sitt tredje arbetsår i parken. Hon är 36 år och man kan säga att hon är ung i branschen som trädgårdsmästare. Hon tog sin trädgårdsmästarexamen för fyra år sedan efter att ha läst *Trädgårdsmästarprogrammet med inriktning mot hälsa och design*, 80p på Högskolan i Gävle. Utbildningsplatsen är Wij Trädgårdar i Ockelbo. Hon har också en tidigare utbildning inom ekologisk odling. Innan hon gick trädgårdsmästarprogrammet läste hon *Resursbevarande försörjning* på Folkhögskolan i Mora. En utbildning med inriktning på självhushållning. Första sommaren i Rottneros Park, 2008, arbetade hon som parkarbetare under ledning av dåvarande trädgårdsmästaren. Samma år på hösten sökte driftsbolaget en trädgårdsmästartjänst genom annons som Annelie sökte och fick. Hon började sin anställning i januari 2009. Innan sin trädgårdsmästarutbildning läste Annelie olika samhälls- och beteendevetenskapliga kurser på universitetet, sammanlagt 186p, och arbetade därefter som vuxenstudievägledare och arbetskonsulent i Dalsland.

Arbetet i Rottneros Park

Rottneros Park är en kulturhistorisk trädgårdsanläggning som är klassad som riksintresse i Sverige. Den ligger i Sunne kommun i Värmland och det kulturarv trädgårdsmästaren där har att förvalta är känt framför allt i Sverige med även i hela världen. Folk reser fortfarande i Selma Lagerlöfs spår för att titta på Sagans Ekeby, herrgården i Gösta Berlings Saga vilken Rottneros Parks herrgård var förebild för. Ur ett historiskt perspektiv är Rottneros Park som besöksanläggning en ung park men platsen den är anlagd på har en historia som kan följas ända tillbaka till 1200-talet. Parken som besöksanläggning anlades så sent som under åren 1945 – 1959 och allt sedan parkens färdigställande har det tagits emot besökare mot entréavgift.

Trädgårdsmästaren Annelie Johansson ansvarar tillsammans med sin arbetsledarkollega för planering av park- och trädgårdsarbetet i Rottneros Park. För planeringen finns idag inget styrdokument eller formulerat mål och planeringen sträcker sig endast över närmaste säsong och möjligen en bit in på nästa. Tidsbrist är en rådande faktor, i kombination med att det inte finns långsiktiga förvaltningsmål eller utvecklingsmål för parkens grönsstrukturer, som gör att det inte går att planera längre med längre tidsperspektiv. Under sommaren planeras det löpande arbetet tillsammans med personalen på veckovisa genomgångar. På dessa möten listas arbetet och de prioriteringar som måste göras. Arbetet är förlagt till vardagar.

Flygbild av Rottneros Park från 1961. (Ur Drömmen om Rottneros Park, 2011 s. 22)

Rottneros Park är en stor anläggning. Det tar tid att förflytta sig i parken, transportsträckorna är långa och ofta är det ofta svårt att ta sig fram på grund av många besökare. Av hänsyn till besökarna sker gräsklippning och bevattning tidiga morgnar innan parken öppnar. Samtidigt krävs hänsyn till de privatpersoner som bor i herrgården och flyglarna. Användandet av maskiner kan inte ske hur tidigt som helst. Marken som parken är anlagd på består huvudsakligen av tung lerjord. Genom förskjutningar i marken har murar, gångar och terrasser börjat röra på sig vilket medför ett tungt underhållsarbete. Marken är också dåligt dränerad vilket speciellt ställer till problem för växtligheten i parkens lägre regioner, till exempel arboretumet som ligger i parkens sydöstra hörn. Bevattningsanläggningen anlades i början på 1970-talet och har vattenslangar liknande gamla brandslangar. En person klarar knappt inte att hantera och flytta dessa själv, det är både tungt och tar tid. Här finns dock en fördel med lerjorden, den behöver inte vattnas så ofta. Idéträdgårdsområdet, som är senast anlagt har dock fått en helt ny bevattningsanläggning. Ytterligare tidsödande problem är den eviga kampen mot rotgräsen kirskaål och revsmörblomma.

Våren är en hektisk tid för alla, så även för trädgårdsmästare Annelie Johansson. Innan säsongen börjar arbetar hon under vintern framför allt med planering och bygge av mässmonter, eller idéträdgård, inför deltagandet i mässan Nordiska Trädgårdar som hålls varje vår i Älvsjö. Till sin hjälp har hon arbetsledaren som börjar sin säsongsanställning runt första mars. Tidig vår börjar sedan säsongsarbetet. Personalen anställs i omgångar och de flesta är på plats omkring andra veckan i april. Det första som sker är främst röjning i parkens

natur- och ytterområden samt städning och lövupptagning på gräsmattor och gångar. I mån av tid utförs beskärning av fruktträd annars är det beskärning av rabatt- och buskrosor som man lägger mer tid på. Därefter klipps alla perenner ner, man handgräver, med spade eller grep, alla ytor som ska planteras med sommarblommor och komposter bryts eller läggs om. Statyer som tagits in för vinterförvaring flyttas ut till sina platser, likaså papperskorgar, soptunnor och parkbänkar. El- och vattensystem för pumpar, bevattning och fontäner testas och startas upp. Därtill kommer anläggning av säsongens nya idéträdgårdar och att rätta till den grusade ytan för buss- och bilparkering samt besiktning av all lekutrustning. Senare på våren färdigställs och planteras nya eller restaurerade ytor med träd, buskar och/eller perenner. Därefter kommer utplanteringen av sommarblommor i urnor, rabatter, örtagård och idéträdgårdar. En viss del av dessa har förkultiverats eftersom vissa sorter inte går att få tag på hos odlare. Parken öppnar för besökare omkring 20 maj varje år.

Idéträdgårdar under anläggning. (Foto: J Blom 2011)

När allt är planerat och klart startar förberedelser för sommarens trädgårdsfestival som pågår under två dagar i juli. Planering och bokning av artister och föredragshållare gör trädgårdsmästaren under vintern men det är ändå mycket arbete inför och under arrangemanget. För att hinna med arbetet måste hon göra en hel del mertid och det förekommer att hon även arbetar helger. En bit in på sommaren när det hektiska vårarbetet och trädgårdsfestivalen är över består skötseln mest av löpande underhåll. Gräsmattor och häckar ska klippas och grusgångar rensas och krattas, gräsytor mot gångar och rabatter

kantskärs minst en gång under sommaren. Det tunga arbetet sommartid består mest i att hålla alla utplanteringsväxter vid liv genom bevattning. För att sommarblommorna ska behålla sitt skönhetsvärde, gäller även perennerna, krävs kontinuerlig ogräsrensning och putsning. Vid tidsbrist prioriteras bevattning av främst sommarblommor och nyplanterade växter samt gräsklippning och trimning. Även ogräsrensning och putsning av blommor och skötsel av grusgångar prioriteras. Utöver ordinarie parkarbete ingår städning av personalutrymmen och offentliga toaletter, tömning av parkens alla papperskorgar och soptunnor inklusive hantering av sopor för återvinning. Om alla ligger bra till tidsmässigt i sitt arbete kan några dagars semester vara möjligt för personalen. Dock inte samtidigt.

Del av Blomstergården (Foto: J Blom 2011)

När parken har stängt för hösten, vilket är omkring 10 september, ska allt som har tagits ut på våren rengöras och tas in igen för vinterförvaring i förråd. Maskiner ska vårdas och servas, redskap lagas och icke härdiga växter tas in för vinterförvaring. Alla ettåriga utplanteringsväxter grävs eller rycks upp och läggs i komposter för att till nästa säsong förvandlas till jordförbättringsmaterial. Den sista i personalstyrkan, utöver Annelie, slutar sin säsongansställning i november. Personalstyrkan utöver Annelie Johansson består för närvarande av sju personer, fyra kvinnor och tre män, varav en är arbetsledare med trädgårdsanläggarutbildning medan de övriga sex är anställda som parkarbetare. Två av dessa har dock trädgårdsmästarutbildning och har större ansvar och högre lön än övriga. Varje anställd har ett eget ansvarsområde där Annelie i möjligaste mån ger ansvar efter personligt intresse. Hennes krav på egenskaper, kunskaper och färdigheter hos personalen är i prioriterad ordning engagemang, arbetsvilja och intresse. Hennes önskemål är också att de ska ha gått minst en grundläggande trädgårdsutbildning men det är viktigt att det i personalstyrkan även finns personer som har djupare kunskaper inom och förståelse för historiska miljöer, trädgårdsformgivning och anläggning. Driftbolagets ledning har inga specifika krav på personalen och rekrytering av personal sker i dialog med Annelie. Alla arbetsuppgifter i parken är fördelade under de anställdas ansvarsområden men utförandet sker ofta gemensamt,

ansvaret ligger i att ha kontroll på sitt område och ta ansvaret för att nödvändiga insatser görs. Tillexempel sker gräsklippningen efter ett roterande schema. Personalens ansvarsområden är Blomstergårdens perenner, Örtagård och växthus, arbetsledning inkluderat bevattning, beskärning, vaktmästeri, och anläggningsarbete, handledning av praktikanter och sist gräsklippning inkluderat sophantering och återvinning. De personer som har en mer gedigen trädgårdsutbildning är också delaktiga i ritning och planering av växtmaterial till nya planteringar.

På anläggningen saknas idag kompetens för långsiktig planering av trädvård och för formgivning, samt någon som på heltid arbetar med marknadsföring och utställningar. Ytterligare kompetenser som behövs är någon som kan underhåll av byggnader samt personal som helt kan ansvara för städning och vaktmästeri. För markbyggnad köper man idag tjänster av ett lokalt anläggningsföretag.

Trädgårdsmästarrollen i Rottneros Park

Annelie är anställd i driftsbolaget Rottneros Park och Trädgård AB med titeln trädgårdsmästare och projektledare. Hennes huvudsakliga uppdrag är att under 3 år på heltid driva ett EU-finansierat utvecklingsprojekt i syfte att forma en miljö som lockar fler besökare till Rottneros Park vilket innebär att skapa idéträdgårdar och utveckla arrangemang i parken. I projektet ingår också att delta i olika trädgårdsmässor, främst Nordiska Trädgårdar i Stockholm, att planera Rottneros Parks årliga Trädgårdsfestival samt alla marknadsföringsinsatser som görs. I år fick Annelie silvermedalj för sin idéträdgård på mässan vilken hon har byggt tillsammans med Magnus Holmvik, arbetsledare i parken. Juryns motivering var: ” *Med historisk förankring och ett stramt modernt formspråk förmås betraktaren uppleva hur omsorgen om detaljen skapar en välkomponerad helhet*”.

Bild på årets idéträdgård och Annelie Johansson till höger. (Bild från www.nordiskatradgardar.se)

För tjänsten finns ingen tydlig arbetsbeskrivning utan Annelie har stor frihet att lägga upp sin planering och sitt arbete. Tyvärr kommer med den friheten också en osäkerhet om hur stort ansvar och vilka befogenheter hon egentligen har. Annelie beskriver sig själv som trädgårdsmästare, arbetsledare, kommunikatör, marknadsförare och nätverkare.

Under 2010 utformade landskapsarkitektfirman Tengbom Landskap en utvecklingsplan för parken i samarbete med trädgårdsmästaren och ledningen. Den har dock inte tagits till den konkreta planeringsnivån i verksamheten ännu. Utvecklingsplanen är en bra grund för det långsiktiga arbetet och för vidare formulering av mål och visioner, men det arbetet måste ske i ledningsgruppen, tillsammans med trädgårdsmästaren. Att det inte finns en konkret långsiktig plan för verksamheten gör att det kan vara svårt för parkpersonalen att behålla motivationen. Annelie skulle gärna se parken som en levande och pedagogisk verksamhet med samarbete över yrkesgränser och med fokus på hållbarhet, ekologi och närproduktion. De tankarna finns delvis hos ledningen men det saknas över gripande planering och uppföljning. Annelie tror att detta handlar om okunskap hos ledningen, kopplat till de osäkra ekonomiska förutsättningarna.

Av Annelies totala arbetstid över ett år ägnar hon ca 30 % av tiden åt praktiskt trädgårdsarbete. Lika mycket tid går åt till ledarskap, planering av arbetet och andra trädgårdsmästarrelaterade administrativa uppgifter. Resterande tid, en dryg tredjedel av total arbetstid, går till marknadsföring, nätverkande och verksamhetsutvecklande arbete. Det administrativa arbetet innebär bland annat att göra upphandlingar, beställningar och inköp, men hon har inget ekonomiskt ansvar. Alla upphandlingar och inköp måste därför godkännas av driftsbolagets vd innan beställning. Det samma gäller personalens lönesättning som sker i dialog mellan henne och vd. Marknadsföringsarbetet innebär i huvudsak att hålla hemsidan uppdaterad och att skriva trädgårdsmästarbloggen, men även att skriva alla informations- och reklamtexter ingår. Annelie sitter också med i styrgruppen för Sunnes ettåriga trädgårdsutbildning Trädgårdsdax. Utbildningen bedrivs i regi av Komvux och är förlagd till Rottneros Park. Som ledamot i styrgruppen är hon även delaktig i att utarbetningen av en tvåårig trädgårdsutbildning på yrkeshögskolenivå. I det praktiska parkarbetet under säsongen, det vill säga från mitten av april till mitten av september, deltar Annelie med ungefär 50 %. Hennes totala årsarbetstid överskrids med stora mått och kompenseras inte ekonomiskt, samtidigt som det är svårt för henne att ta ut kompensationsledighet.

I sin yrkesroll upplever Annelie en kollision mellan långsiktig planering och kortsiktiga insatser som görs för att locka fler besökare till parken. De kortsiktiga insatserna prioriteras av ledningen och den långsiktiga planeringen hinns tyvärr inte med. Konsekvensen av detta är att det löpande skötselarbetet ofta blir lidande eftersom akuta situationer ideligen uppstår vilka kräver snabba insatser. Ofta handlar det om nödbeskrining eftersom trädvård under många år inte har prioriterats. Annelie tror att detta problem går att förebygga genom att, som trädgårdsmästare, vara bra på att prata om det viktiga skötselarbetet. En trädgårdsmästare bör, enligt Annelie, vara en viktig part i en ledningsgrupp och kanske också vara delaktig i styrelsearbetet, kanske som adjungerad ledamot. Helt avgörande för ett bra arbete är ledningens förståelse och tillit till trädgårdsmästarens arbete och kompetens. Lika viktigt är det att personalen har en generell förmåga att se helheten i sitt arbete och att ha intresse av att agera goda värdar. Det är viktigt att besökarna får ett positivt bemötande.

Annelie tycker inte att det är en hållbar situation att i sin yrkesroll ha dubbla funktioner på det sätt hon har, det vill säga att vara både projektledare och ansvarig trädgårdsmästare. Hon

anser att funktionerna bör delas på så att det finns en ansvarig trädgårdsmästare och en projektledare. Alternativt skulle två personer kunna dela på alla arbetsuppgifterna. För att klara av att arbeta på detta sätt som Annelie gör krävs personliga egenskaper utöver det vanliga. Envishet, att tro att inget är omöjligt, mod, fysisk och psykisk styrka samt organisationsförmåga är några. Andra viktiga egenskaper är förmåga till helhetssyn, att vara målfokuserad och stresstålig samt att kunna nätverka. Sist men inte minst krävs en god portion humor. Annelie anser sig äga alla dessa egenskaper men tycker sig kanske behöva bli lite tålmodigare. Hon tycker också att hon är bra på skötselarbete men anser sig vara mindre bra på det långsiktiga arbetet med park- och trädvård och på en trädgårdsmästares hantverkliga kunskapsområde, främst på grund av bristande erfarenheter. Annelie anser att hon i sin kombinerade roll som ansvarig trädgårdsmästare och projektledare har behov av att utvecklas vidare inom utställningsteknik och inom konceptutveckling, att förmedla ett varumärke eller ett budskap genom formgivning av gröna miljöer. För att kunna göra det behöver hon fördjupa sina kunskaper inom konsthistoria, trädgårdsarkitektur och formgivning. Hon skulle också vilja utvecklas i sin roll som ledare.

Nätverk, samarbete och branschkontakter

Som representant för Rottneros Park sitter Trädgårdsmästare Annelie Johansson i styrgruppen för nätverket Swedish Society of Public Parks & Gardens (SSPPG). SSPPG är ett nätverk för publika parker som bildats för att trädgårdskulturen ska ha ett naturligt forum både nationellt och internationellt. Nätverket vill underlätta spridningen av kunskap och kompetens mellan parkerna för att stärka deras betydelse lokalt, regionalt, nationellt och internationellt. SSPPG har tjugotvå medlemmar, det vill säga publika parker och offentliga kommunala parkanläggningar. I egenskap av trädgårdsmästare och privatperson är Annelie också aktiv medlem och styrelseledamot i Föreningen Sagolika Trädgårdar, ett lokalt nätverk för grön kompetens. Föreningen har som ändamål att bedriva verksamhet som utvecklar intresse och kompetens inom områdena natur och trädgård samt utveckla samarbete och marknadsföring av trädgårdar och trädgårdsnäring, som i sin tur ökar människors livskvalitet. Som före detta student vid Trädgårdsmästarprogrammet på Högskolan i Gävle är Annelie även medlem i Nätverket Trädgårdsmästarna. Ett nätverk för examinerade vid Trädgårdsmästarprogrammet.

I sin tjänst har Annelie byggt upp ett nära samarbete med trädgårdsutbildningen Trädgårdsdax, och genom projektet hon leder har hon även skapat samarbete med konsthantverkare, konstnärer och kända trädgårdsprofiler i Sverige. Rottneros Park Trädgård AB har också ett visst samarbete med Västanå teater, Selma Spa+ som är Sunnes största hotell, Sunne kommun och Rottneros Bruk. Annelies branschkontakter som trädgårdsmästare är i huvudsak de företag som levererar växter, frön, jord, maskiner, bevattningsteknik och liknande till Rottneros Park. Önskvärda branschkontakter enligt Annelie vore experter inom områdena jord, odling inklusive växtsjukdomar och ekologisk bekämpning av skadedjur samt trädvård.

ROTTNEROS PARK – EN HISTORISK PARK-OCH TRÄDGÅRDSANLÄGGNING

För att ge en bild av det kulturarv trädgårdsmästaren i Rottneros Park ansvarar följer här kort beskrivning av parkens historia, uppbyggnad och innehåll samt av dagens verksamheter i parken. Sist följer en beskrivning av parkens växt- och markmaterial.

Mitt i Värmland, i Sunne kommun, vid sjön Fryken ligger Rottneros Park, en 40 hektar stor och rikt varierad park- och trädgårdsanläggning med stora kulturhistoriska värden. Parken grundades av Major Svante Pålsson och anlades under åren 1945 – 1959 i syfte att vara en visningsträdgård. Rottneros Park är utpekad som ett riksintresse för Kulturmiljövården. I Sverige finns ca 1700 riksintressen vilka har ett lagskydd av Miljöbalken. Länsstyrelsen har ansvaret för att bevaka riksintressena och verka för att deras värden bevaras och skyddas. (Inventering av Rottneros Park 2007, s.44)

Del av Strandparken med Selma Lagerlöf som blickar ut över sjön Fryken (Foto: J Blom 2011)

Platsens historia

Platsen där Rottneros Park är belägen har en lång och gammal historia. Vid utgrävningar har man hittat fornfynd från år 1000 e. Kr. och i den östra delen av parkanläggningen, i Ekparken, finns flera järnåldersgravar bevarade. Den första herrgården byggdes troligen redan på 1200-talet på den plats där älven Rottnan mynnar ut i sjön Fryken. Platsen fick namnet Rottneros. *Rottna* kommer från ordet *rotn* som betyder ryta. *Os* har betydelsen mynning. Den äldste kända ägaren finns nämnd i ett brev från 1435 som väpnaren Peder Germundsson. Därefter finns många kända namn som ägare till Rottneros. Bland annat John Hall d.ä. som grundade

Gunnebo Slott i Mölndal. (Inventering av Rottneros Park 2007, s.5) I Rottneros har det bedrivits järnbruk sedan år 1630 då den första av tre stångjärnshammare i området togs i bruk (Informant 3). Järnbruket pågick fram till 1884 då det lades ner på grund av den så kallade bruksdöden. 1886-87 omställdes driften för pappersframställning vilket lever vidare än idag som Koncernen Rottneros. 1975-76 separerades bruket från Rottneros herrgård med lantbruk och park. (Inventering av Rottneros Park 2007, s.5)

Parkens historia och uppbyggnad

I ”Gösta Berlings saga”, som var Selma Lagerlöfs debutroman, använder Selma Lagerlöf Rottneros herrgård som förebild för Ekeby i sagan. Efter dess utgåva 1891 vallfärdar folk till Fryksdalen och Rottneros för att se och uppleva herrgården och kavaljerernas miljö. Dåvarande ägare till Rottneros var Hampus Edvard Montgomery (1852-1911). Hans näst yngsta dotter Margareta (Greta) Montgomery gifter sig 1913 med major Svante Pålsson (1882-1959). Paret flyttar 1918 in i den nyrenoverade herrgården och påbörjar en utveckling av Rottneros trädgårdsodlingar. Herrgården har en lång trädgårdstradition med odling av köksväxter, frukt och bär till försäljning på Sunnes torg. (Inventering av Rottneros Park 2007, s.6) Före järnvägens utbyggnad skeppades också trädgårdsprodukter med båt på Fryken ner till Kil för vidare transport till Karlstad och torgmarknaden där. Svante och Greta tyckte inte att trädgården var ståndsmässig utan önskade förstärka det romantiska skimret över Sagans Ekeby för att möta turisternas förväntningar. Efter en svår brand 1929, där huvudbyggnaden brann ner till grunden, ritades en ny herrgård av herrgårdsarkitekten Georges von Dardel. Till denna nya byggnad som stod klar 1932 anlades en formell stilpark med influenser från barocken närmast byggnaden och söder om den. Till förebild för den nya byggnaden användes Sagans Ekeby och Selma Lagerlöf var engagerad i hur den nya herrgården skulle uppföras. (Johansson 2010, s. 17)

Herrgården med Spegeldammen idag. (Foto: J Blom 2011)

Svante Pålsson hade ett stort intresse av skulpturkonst och drömde om en park med parkrum skapade utifrån skulpturer. Förverkligandet av drömmen kunde påbörjas först efter andra världskrigets slut. För planerandet tar han hjälp av trädgårdsarkitekterna Edvard Jacobson och Sven Hermelin samt konsthistorikern Henrik Cornell. (Inventering av Rottneros Park 2007, s.45) Herrgårdens trädgårdsmästare Bertil Johansson var också betydelsefull vid utformningen och anläggandet av parken (Johansson 2010, s. 22). Under åren 1945 – 1959 byggs Rottneros Park upp och fylls med skulpturer av kända då levande svenska och nordiska skulptörer. 1959 invigs det sista parkrummet ”Kungens Trädgård” av dåvarande kungen Gustaf VI Adolf. Svante Pålsson dör samma år och hans dotter Ebba Horn af Åminne tar över förvaltningen.

I slutet av 1950-talet och början av 1960-talet blir tillströmningen av besökande turister så stor att man börjar ta inträde. Man uppskattar antalet besökare årligen till ca 500 000. Verksamheten med försäljning av trädgårdsprodukter pågick ända till 1970-talet då den sista arrendatorn av växthusen lade ner sin verksamhet. 1976 övergår ägandet av parken till stiftelsen *Gretha och Svante Pålssons minne*. (Inventering av Rottneros Park 2007, s.5-7).

Rottneros Park idag

För driften av Rottneros Park ansvarar idag Rottneros Park Trädgård AB, ett 100 % kommunalägt bolag (Informant 2). Antalet besökare idag är betydligt färre än då parken hade sin storhetstid på 1960-talet. Trädgårdsmästare Annelie Johansson uppskattar antalet besökare till ca 25 000-30 000 besökare/år som kommer för att uppleva och njuta av parkens blomsterprakt, titta på skulpturer, låta barnen leka i Nils Holgerssons Äventyrspark eller själva låta sig inspireras av idéträdgårdarna skapade av lokala företagare, kändisar och konstnärer med flera.

Del av Nils Holgersson Äventyrspark. (Foto: J Blom, 2011)

En av de mest kända personerna med egen idéträdgård är Sven-Göran "Svennis" Eriksson. Han har sin fasta boplats i Sunne kommun och ställer gärna upp som reklampelare. Det räcker dock inte att locka besökare med enbart parken som upplevelsemål utan det krävs evenemang av olika slag. De senaste två åren har Idéträdgårdsområdet invigts med en tvådagars trädgårdsfestival i slutet av juni. I år är festivalen flyttad till första helgen i juli. I festivalen deltar bland annat företag med försäljning av trädgårdsprodukter, kända trädgårdsprofiler och artister. Övriga verksamheter som återkommer varje år är bilutställningar, hundutställningar och konserter för att nämna de vanligaste. Från och med 2010 bjuds nutida skulptörer in för att visa sina verk ute i parken över en sommar, några av verken köper parken in för utökning av den permanenta skulptursamlingen (Informant 1).

En skulptur i sommarens utställning. (Foto: J Blom, 2011)

Parkens besökare kan delta i gruppguidningar eller själva låta sig guidas runt med hjälp av en Ipod. I parken finns också butik och café där man kan köpa sig kaffe och enklare rätter. I en del av personalbyggnaden och i det gamla växthuset, som under 1980 och 1990-talet fungerade som terrarium, finns numera den ettåriga trädgårdsutbildningen Trädgårdsdax. En 40 veckor lång kurs på gymnasienivå som startade i januari 2008. Kursen har en inriktning mot turism och försäljning och syftar till att utbilda trädgårdsskötare med kunskap om verksamheter och trädgårdsarbete i en publik trädgårdsanläggning (Informant 1).

En lönsam verksamhet för driftsbolaget är uthyrning av Spegelsalen som nästan varje helg är bokad för bröllop och andra större festligheter. Den vackra Spegelsaler ligger i en byggnad kallad Rottneroshallen och rymmer ca 200 middagsgäster. Lokalen har golv av marmor, väggar klädda med speglar och stora kristallkronor i taket. Dessa verksamheter till trots räcker inte för att parkens verksamhet ska vara lönsam. Driftsbolaget kämpar varje år med sin ekonomi och kommunala medel måste varje år till för att stötta verksamheten (Informant 1).

Fontän på Grateplatsen nedanför Rottneros Hallen. (Foto: J Blom, 2011)

Parkens innehåll och form

Den ca 40 hektar stora parken, varav 22 av dessa räknas som skötselintensiva ytor, består av ett 20-tal namngivna parkrum varav flera är skapade för de skulpturer som är placerade där. Totalt finns i parken ett 80-tal skulpturer av svenska och nordiska skulptörer, de flesta kopior. Det finns även kopior av statyer från romartiden och antiken.

Utöver parkrummen finns ett arboretum, en badplats, en stor lekpark för de minsta och flera landskapsrum i engelsk parkstil. Det finns också en örtagård som anlades 1972, en Bibelträdgård anlagd 2001 och ett idéträdgårdsområde som är under uppbyggnad. De första idéträdgårdarna anlades 2009. Stilen i parkens centrala delar är ganska formell med influenser från barocken. Grundstrukturen består av två nord-sydliga axlar vilka inte är helt parallella

och en öst-västlig axel. De nord-sydliga axlarna konvergerar genom parken för att sammanstråla i en punkt i parkens sydliga ände Ytterområdena är mer naturromantiska i engelsk landskapsparkstil. (Johansson 2010, s. 17).

Vigelandsparken med skulpturen "Skremt", ett av Rottneros Park få original. (Foto: J Blom, 2011)

Stor del av parkens växtmaterial i består idag av uppvuxna och åldrade björkalléer, solitära träd, häckar och klippta gräsytor. Det huvudsakliga häckmaterialet är tuja. Här finns även formklippt tuja som kantar och ramar in olika rum i parken. Åldern på växtmaterialet är ca 50 till 70 år, beroende på tiden för anläggningen av själva parkrummet. På vissa ställen har växtmaterialet gått ut och ersatts med likvärdigt, därför varierar åldern och storleken på till exempel tujahäckarna ganska mycket.

Viss del av växtmaterialet är betydligt äldre, till exempel ekarna i Ekparken som sägs komma från Värmdö och planterades av E H Montgomery i slutet av 1800-talet. De stora ekarna framför herrgården är betydligt äldre (Inventering av Rottneros Park 2007, s. 10). I de formellare avdelningarna runt och närmast herrgården finns idag rododendronbuskar eller buskage som ramar in herrgården i ett lila blomsterflor på försommaren.

Perennerna hittar man främst i Blomstergården. En lång rabatt slingrar sig på båda sidor om gången genom hela parkrummet. Förr fanns fler anläggningar med perenner, men dessa har tagits bort efterhand för att hålla skötselkostnaderna nere. Likaså är det med sommarblomsanläggningarna. Flera gånger och parkvägar är belagda med asfalt, svart eller

röd. I de formellare delarna består gångarna huvudsakligen av röd kalksten samt av ett finkornigare grus (Informant 1).

Vy över Blomstergården. (Foto: J Blom, 2011)

Vattnet i parken utgör en viktig del. Parken ligger vid sjön Fryken där besökarna kan ta sig ett dopp och vila i Strandparken, här tas också vatten till bevattning, bassänger och fontäner. I Millesparken och i Skulpturgården finns två fontäner av det pampigare slaget, men på flera ställen finner man små oväntade porlande fontäner och ibland stilla spegelblanka bassänger. I parkens västra del finns en anlagd sjö kallad Parksjön.

RESULTAT - TRÄDGÅRDSMÄSTARENS KUNSKAPER, FÄRDIGHETER OCH KOMPETENS 1700-TAL KONTRA 2010-TAL

Vilka kunskaper och färdigheter krävs och vilken kompetens behövs för att verka som trädgårdsmästare i en historisk trädgård 2010-tal? I följande text jämförs 1700-talets trädgårdsmästarroller, som beskrivs i litteraturen, och kunskaper med det som framkommit i intervjuer med trädgårdsmästare och ledning i Rottneros Park. I undersökningen har fyra kunskaps- och kompetensområden framkommit vilka här har valts ut för närmare beskrivning och jämförelse. Dessa är *trädgårdshantverket*, *trädgårdsanläggning*, *administration* och *entreprenörskap*. Inom vart och ett av dessa områden finns kunskaper och färdigheter som är relevanta att ta med i jämförelsen baserade på Petter Lundbergs beskrivningar och intervjun med trädgårdsmästaren i Rottneros Park. Dessa återges i en tabell efter beskrivningarna.

Begreppen kunskap, färdighet och kompetens är viktiga att förstå för att kunna sortera och skilja mellan olika arbetsuppgifter och förstå vad som krävs i yrkesrollen. Begreppet kunskap innebär här teoretiska och/eller erfarenhetsbaserade kunskaper, alltså kunskaper som är inhämtade genom studier eller erfarenhet. Med begreppet färdighet menas att man ska kunna använda sig av sina kunskaper och på så sätt utföra uppgifter och lösa problem. För att inneha kompetens krävs dessutom förmågan att ta ansvar, att värdera och att agera självständigt samt att samarbeta (NQF-arbetsgrupp, YH-myndigheten 2011). Begreppen kunskap och kompetens används mest i beskrivning nedan. Färdigheterna ligger i själva utförandet vilket inte behöver beskrivas närmare.

Trädgårdshantverket

Jord och odling

Petter Lundberg skriver i inledningen till sin bok ”Then rätta Svenska Trädgårdspraxis” att ”jorden är modern för alla växande träd, gräs och örter, och trädgårdsmästarens första och förnämsta uppgift är att rätt kunna förstå och urskilja dess art och beskaffenhet samt vilka växter som trivs bäst i den”. I sin beskrivning av jord skiljer han mellan fyra olika huvudjordar genom deras konsistens och smak och beskriver deras näringsinnehåll och om de är varma eller kalla. I kapitlen som handlar om köksgården beskriver han grönsak för grönsak, när och hur de ska sås och vilken jord och gödsel som passar bäst. Det finns tydliga beskrivningar på odling i drivbänkar, både i varm- och kallbänk. Han beskriver också ingående hur ett drivhus inreddes och bäst användes, samt hur det värmdes upp genom eldning.

Trädgårdsmästaren i Rottneros Park behöver inte längre ansvara för någon produktion av köksväxter till herrgårdens hushåll. Den verksamheten upphörde när parken omvandlades till en besöksanläggning i slutet på 1950-talet. Hennes ansvar är istället att vårda parkens träd, buskar och prydnadsväxter så att de trivs och utvecklas på ett optimalt sätt vilket handlar mycket om att arbeta med marken och jorden. Den tunga lerjorden kräver bearbetning

jordförbättring för att inte bli för våt och tät vilket medför att plantor kan kvävas och dö. Ett stort problem på de ställen där marken är dåligt dränerad.

I parkens växthus drivs endast några få plantor upp varje år. Det är växter som inte går att köpa från andra odlare. Antingen för att det är en ovanlig sort eller för att beställningen blir för liten, exempelvis grönsaker och kryddväxter till örtagården eller lite ovanligare växter till någon av sommarblomsplanteringarna. Växthuset är ett kallväxthus utan uppvärmning och med manuell öppning av takluckor, som på gammalt vis. Tidig vår, under förkultiveringen, används en liten elektrisk värmefläkt för tillskottsvärme samt ett par växthuslampor för extra ljus.

Växter

I Petter Lundberg bok beskrivs många olika rot- och bladgrönsaker, champinjoner, sparris, olika fruktträd, vinrankor, ädellövträd till park, lök- och knölväxter, blommande buskar och perenner till lustgården samt en rad olika orangeriväxter. Ingående beskrivningar ges om hur dessa växter odlas och om deras skötsel och förökning. Vidare beskriver han hur man skyddar dem mot sjukdomar och skadedjur samt bekämpar dessa om de ändå uppkommit.

I Rottneros Park finns många olika typer av parkrum med växter och planteringar som trädgårdsmästaren har i uppgift att sköta och bevara. Park- och fruktträd, häckar och formklippta träd och buskar, blommande buskar, perenner, örtagård med krydd- och medicinalväxter samt flera planteringar med ettåriga sommarblommor. Eftersom det inte odlas i någon större skala köps en mängd växter in varje år för till sommarblomsplanteringarna. I parken finns inte heller något orangeri men några växter tas in för övervintring i frostfritt förråd. Idéträdgårdsområdet förändras nästan helt varje år eftersom nya utställare bjuds in. I detta område varierar därför växtligheten från år till år.

Trädens vård och beskärning

1700-talets trädgårdsmästare hade, som det beskrivs i Åsa Ahrlands bok, egen plantskola för fruktträd, bärbuskar och andra fleråriga växter. Petter Lundberg nämner också ofta plantskolan, vad som ska planteras där samt när och hur. Förökning genom ympning, okulering och avläggning beskrivs ingående samt förfarandet vid plantering. Han beskriver också hur man beskär fruktträden för få att gynna fruktsättning och för en vacker form, men nämner samtidigt hur svårt det är att återge i text eftersom hantverket bygger på erfarenheter och träning. Han säger att konsekvenserna av beskärning inte kan upplevas förrän det gått något år. För olika trädarter beskrivs också vilka problem med sjukdomar och skadedjur som kan uppstå samt hur de bekämpas.

Trädgårdsmästaren i Rottneros Park ansvarar för skötseln av mest uppvuxna träd varav många är åldrade och utgör risk för besökare. Med beskärningsarbetet kan grenbrott och fläkning förebyggas. I parken finns klippta häckar som kringgärdar de olika parkrummen. Dessa bör klippas minst en gång per säsong. I de formellare parkrummen finns stora mängder rosor av olika sorter samt formklippta träd och buskar och blommande buskar. Dessa måste se välskötta ut och blomningen ska helst vara överdådlig.

Vid behov av nya vedartade växter inhandlas dessa av andra plantskolor istället för att driva upp i egen plantskola. Ibland förekommer dock sticklingsförökning av någon enstaka växt.

Skötsel och underhåll

Trädgårdsmästaren på 1700-talet hade ansvaret för skötsel av olika anläggningar som hörde till en större gård eller slott. Vanligtvis fanns där en köksgård med drivhus och bänkar, en fruktträdgård, en lustgård och kanske också ett orangeri och kanske även en park. För arbetet fanns ett avtal och de olika anläggningarna skulle hållas i ett gott skick. I plantskolan förökades växter att ha till reserv för att ersätta växter som blev sjuka eller som dog. För fruktträd och bärbuskar pågick en kontinuerlig förökning för en jämn tillgång av frukt och bär.

Det löpande skötselarbetet för trädgårdsmästaren i Rottneros Park innebär mycket ogräsrensning, putsning av blommande perenner och annueller, bevattning, krattning av grusgångar, häck- och formklippning samt gräsklippning. Eftersom parken bedriver besöksverksamhet är det viktigt att hålla parken i friskt och gott skick. Om det brister i skötseln får det konsekvenser inte bara genom att det ser ovårdat ut utan också i form av mindre välmående växter. All skötsel i parken är kortsiktig, den långsiktiga planeringen prioriteras inte. Därför finns inget mål formulerat för hur växter som dör eller blir sjuka ska ersättas eller hur parkrummen ska utvecklas när växtmaterialet blivit förvuxet eller åldrat.

Skörd och förädling

1700-talets trädgårdsmästare hade ansvar för att ta hand om trädgårdens produkter samt lagra och förädla dessa. Petter Lundberg ger tydliga beskrivningar på hur olika grönsaker och frukter ska konserveras och tillredas. Här ingår också fröproduktionen vilken är viktig för kommande års produktion av grönsaker och andra växter. Även blomsterodling ingick i produktionen. I trädgårdsmästarens arbete ingick att dekorera herrgården eller slottet med färska blommor.

I Rottneros Park bedrivs idag ingen produktion av varken grönsaker, frukter, frö eller av blommor till dekoration. Därför är kunskaper om skörd och förädling inte direkt något trädgårdsmästaren behöver använda sig av. Dock ingår i hennes arbete att vid festligare tillfällen, till exempel trädgårdsfestivalen, dekorera med växter. Vid sådana tillfällen använder hon sig av befintligt växtmaterial i parkens planteringar.

Redskap och maskiner

På 1700-talet skulle trädgårdsmästaren kunna tillverka sina egna redskap som behövdes i trädgårdsarbetet. Under höst och vinter lades tid på att vårda och laga redskapen. Även tillverkning av växtstöd, korgar och andra trädgårdstillbehör gjordes då.

I Rottneros Park används mycket maskiner i skötselarbetet, till exempel till röjning av gräs och sly, gräs- och häckklippning, lövhantering samt till transporter. Handredskap används också vid till exempel beskärning, jordbearbetning och plantering. Alla maskinerna servas och

rengörs och alla redskap tas om hand och vårdas på hösten. Precis som på Petter Lundbergs tid. Dock tillverkas inga redskap och andra tillbehör. Allt köps in vid behov

Trädgårdsanläggning

På 1700-talet ingick trädgårdsanläggning i trädgårdsmästarens hantverk och inbegrep även design- och ritkunskaper. Petter Lundberg beskriver ingående hur olika anläggningar planeras och byggs. Det var ett måste att kunna anlägga köksgårdar, fruktträdgårdar och lustgårdar eller delar av dessa. Han måste också kunna, med hjälp av andra hantverkare, bygga drivhus och orangerier. För detta krävdes att kunna formge och rita hela eller delar av anläggningar. Läge, fyllning av markmaterial, terrassering och dränering ingick i anläggningskunskaperna. Också om olika vattenanläggningar och vilken typ av växtlighet som hörde till de tre olika delarna av en trädgård. Att rita en trädgård ingick i gesällprovet och bedömdes vid examina av skråets ålderman.

Nu mera är trädgårdsanläggning skilt från trädgårdsmästarens yrke. Dock måste trädgårdsmästaren i Rottneros Park ha vissa basala kunskaper i ämnet. Parken är gammal och innehåller många olika typer av anläggningar vilka ska skötas och underhållas på rätt sätt. Design- och ritkunskaper behövs, dels för att kunna läsa ritningar och dels för att kunna planera och formge anläggningar som till exempel nya rabatter och idéträdgårdar. För större anläggningsarbeten anlitar idag Rottneros Park en anläggningsfirma. På 1700-talet anlätades en annan trädgårdsmästare.

Nu för tiden finns en annan typ av anläggningar som inte fanns på 1700-talet, nämligen lekattraktioner. I Rottneros Park har ledningen satsat stora pengar på sådana för att locka barnfamiljer till parken. Dock är det inte trädgårdsmästarens ansvar att formge dessa utan de köps in av större firmor som är specialiserade på tillverkning av lekattraktioner.

Administration

1700-talets trädgårdsmästare gjorde beställningar och inköp av fröer, växter, redskap och tjänster av olika slag. Vissa regler fanns att hålla sig till då handeln av trädgårdsprodukter reglerades av olika statliga förordningar och kungörelser. Bland annat landtullen var ett viktigt styrinstrument som innebar att alla varor som fördes in från landsbygden till städerna skulle förtullas. Det fanns också under lång tid importförbud av utländska trädgårdsprodukter som frukt, grönsaker och även ympvax, i strävan efter att gynna den inhemska produktionen (Ahrlund 2006, s. 152). En trädgårdsmästare skulle också kunna inventera och värdera trädgårdar. Vid ägarskiftet eller när en ny trädgårdsmästare tillträdde sin tjänst upprättades det inventarium (Ahrlund 2006, s. 305). Bokföring, eller att hålla bok, samt redovisning av trädgårdens ekonomi ingick i ansvariga trädgårdsmästares arbetsuppgifter oavsett om han ingick i personalstyrkan eller arrenderade trädgården.

Det administrativa arbete som trädgårdsmästaren i Rottneros Park utför inbegriper i huvudsak kunskaper om offerter, beställningar och inköp. Även inventering, korrespondens och liknande enligt trädgårdsmästaren. Rottneros Park är ett kommunalägt aktiebolag och lyder

därför under lagen om offentlig upphandling vilket medför ganska mycket administration. Trädgårdsmästaren gör ofta beställningar av fröer, växter, redskap och övrigt som krävs i trädgårds- och parkarbetet, också tjänster för markbyggnad och annat. Inventering av växter, redskap och annat ingår också i det administrativa arbetet samt korrespondens, göra överenskommelser med utställare, artister och deltagare i Trädgårdsfestivalen samt boka dessa. Viss administration ligger också på trädgårdsmästaren vid rekrytering av personal samt antagning och handledning av praktikanter. Även att skriva intyg och rekommendationer. Det finns också administration kring lekattraktionerna eftersom de måste kontrolleras och besiktigas varje år. Idag har trädgårdsmästaren i Rottneros Park inget direkt ekonomiskt ansvar. Ekonomisk uppföljning och budgetarbete sköts av driftsbolagets vd. Detta får bland annat till följd att trädgårdsmästarens alla inköp måste godkännas av vd.

Entreprenörskap

”En *entreprenör* är ett begrepp för en företagsam person, ofta i betydelsen *företagsgrundare*. I vidare bemärkelse används termen om en person som är drivande och arbetar hårt för att nå framgång. Entreprenörskap kan definieras som ”*förmågan att identifiera möjligheter och skapa resurser för att ta tillvara dessa möjligheter*” ”(Wikipedia).

Entreprenörskapet för trädgårdsmästaren på 1700-talet låg i att driva en trädgård med produktion av frukt och grönsaker samt att hålla en lustgård och orangeri i gott skick. Han skulle driva försäljning av trädgårdens överskott av frukt, grönsaker, blommor och även växter från plantskolan som till exempel fruktträd. Adeln på 1600 och 1700-talet visade upp sina trädgårdar för gäster och använde trädgårdarna till festligheter av olika slag och vid representationer, trädgårdskonsten hade hög status (Ahrlund 2006, s. 18). Trädgårdsmästarens uppgift var att visa trädgården för gäster och att ordna inför festligheterna. Här finns en viss likhet med de arrangemang som genomförs och drivs av trädgårdsmästaren idag i Rottneros Park.

Beskrivningen om entreprenör stämmer bra med trädgårdsmästaren i Rottneros Park och det ansvar hon har för arbetsledning, projektledning, marknadsföring, ”nätverkande” och samverkan. Mycket av det som trädgårdsmästaren i Rottneros Park gör kräver egenskaper och förmågor som inte direkt förknippas med ”trädgårdsmästarsysslor”. Oftast brukar sådana arbetsuppgifter utföras av personer med annan utbildning. Annelie Johanssons uppdrag är att under tre år driva ett EU-finansierat utvecklingsprojekt i syfte att forma en miljö som lockar fler besökare till parken. För detta krävs ett stort mått av entreprenörskap, en vilja att göra parken mer känd och på sikt förhoppningsvis få en bättre ekonomi. Det gäller även att få personalen engagerad så att alla jobbar mot samma mål. Entreprenörskapet behövs också för själva genomförandet av parkens olika arrangemang som trädgårdsfestival och utställningar. I arbete ingår även marknadsföring av allt som görs i parken på olika sätt, till exempel att skriva en trädgårdsmästareblogg och att hålla hemsidan uppdaterad. Rottneros Park ska kommuniceras mot besökare och media och det är hennes uppgift att vara parkens ansikte utåt. I bloggen berättar Annelie om parkarbetet och trädgårdshantverket och vad som är på gång i fråga om utställningar, arrangemang och annat. Hon ansvarar även för framtagning av

broschyrer och övrigt informationsmaterial, som till exempel skyltar ute i parken, och hon har dessutom skrivit en bok, ”Drömmen om Rottneros Park” som släpptes i mars 2011.

I Annelies jobb är det också viktigt att bygga upp kontakter genom nätverk, samverkan och samarbete och att bevaka trädgårdstrender för att fånga ”rätt” deltagare och konstnärer till utställningar och evenemang. Som trädgårdsmästare bör hon också agera god värd för parkens besökare, kunna parkens historia och kunna prata om parken på ett inspirerande sätt är viktigt samt att vara en god pedagog för personal och praktikanter.

Kompetens

För att inneha kompetens krävs dessutom förmågan att ta ansvar, att värdera och att agera självständigt samt att samarbeta (NQF-arbetsgrupp, YH-myndigheten 2011).

1700-talets trädgårdsmästare, som Åsa Ahrland beskriver denne, måste kunna bedriva försäljning av trädgårdsprodukter, kunna driva en produktion samt hålla trädgården levande och i gott skick. Han skulle också kunna ta hand om lärlingar och undervisa dessa.

Den kompetens som trädgårdsmästaren i Rottneros Park behöver innebär bland annat ansvar och förmåga att förvalta och hålla en anläggning levande genom ständigt skötselarbete och att organisera detta arbete. Det vill säga att kunna planera, fördela och leda arbetet för parkens personal. I intervjuerna med ledningen framkom det att trädgårdsmästaren i Rottneros Park ska kunna prata för sin sak för att, till exempel gentemot styrelsen, kunna förklara och kanske övertyga vilken prioritering som är viktig och vilka åtgärder som måste till för att uppnå en bra skötselnivå. Trädgårdsmästaren själv säger att hon måste dessutom vara bra på att skriva och formulera sig, att ”sälja” Rottneros Park, eftersom syftet med projektet är att forma nya miljöer som lockar mer besökare samt att marknadsföra detta. Hon måste också vara en god pedagog för praktikanter som söker sig till parken.

Arbetsgivares krav på kompetens

1700-talets arbetsgivare var oftast herrskapet på en större gård eller ett slott. Trädgårdsmästaren anställdes för att hålla en trädgård levande och i gott skick samt att ansvara för produktionen av grönsaker, frukt och bär samt förädling av dessa. För arbetet fanns ett skriftligt avtal, vanligtvis på tre år, och provanställningar förekom.

Den främsta uppgiften för trädgårdsmästaren i Rottneros Park är, enligt ledningen, att tillsammans med ledningen dra upp riktlinjer för driften och att leda det praktiska arbetet. Minsta utbildningsnivå för titeln trädgårdsmästare anser de bör ligga på yrkeshögskola, 2 år. Övrig parkpersonal behöver ingen utbildning men det är bra om erfarenheter finns. Trädgårdsmästarens arbete bör fördelas så att det praktiska arbetet uppgår till 60 % och planering och det administrativa till 40 %. Hantverkliga kunskaper värderas högst, därefter kommer arbetsledande förmåga och sist ekonomi. Dock anser de att trädgårdsmästaren bör ha ett visst ekonomiskt ansvar, till exempel budgetansvar personal och inköp.

En trädgårdsmästare bör ha ”skinn på näsan”, det vill säga kunna argumentera för sin sak och kunna förklara för icke insatta personer innebörden av park- och skötselarbete. Därtill kommer förmåga att organisera och leda ett arbete (Informant 2). Idag finns inga medel avsatta för kompetensutveckling, dock kan trädgårdsmästaren gå på seminarier, konferenser och liknande vid behov om arbetet tillåter det. Önskvärt är också att trädgårdsmästare och övrig parkpersonal ska kunna använda sig av sociala medier i arbetet som en del i den totala marknadsföringen. Alla anställda ska kunna ”sälja” Rottneros Park (Informant 4).

Översikt kunskaper och kompetens, 1700-tal och 2010-tal

Tabellen nedan visar vilka kunskaper och vilken kompetens 1700-talets trädgårdsmästare troligen hade och den visar vilka kunskaper och vilken kompetens trädgårdsmästaren i Rottneros Park måste ha och använda sig av i sitt yrkesutövande idag, 2010-tal. De ämnen som finns upptagna under varje kunskaps- och kompetensområde är baserade på Petter Lundbergs beskrivningar och intervjun med trädgårdsmästaren i Rottneros Park

I spalten för 2010-talets skiljer jag mellan större och mindre kunskapbehov, men inte i jämförelse med 1700-talets. Jag försöker istället att visa på vilka kunskaper och vilken kompetens trädgårdsmästarrollen i Rottneros Park har större eller mindre behov av i sitt yrkesutövande idag.

TRÄDGÅRDSHANTVERKET	1700	2010 Mindre behov	2010 Större behov
Jord	X		X
Näring	X		X
Odling/förökning	X	X	
Driv- och växthusteknik/konstruktion	X	X	
Växtskydd	X		X
Västkunskap	X		X
Växtfysiologi	X		X
Trädvård och beskärning	X		X
Löpande skötsel och underhåll	X		X
Utvecklande skötsel och långsiktig planering	X		X
Förädling av trädgårdsprodukter	X	X	
Övervintring av icke härdiga växter	X	X	
Blomsterbinderi	X	X	
Redskapens användning och vård	X		X
Tillverkning av redskap och trädgårdstillbehör	X	-	
Maskiners användning och service	-		X

ANLÄGGNING	1700	2010 Mindre behov	2010 Större behov
Anläggning av grön- och planteringsytor	X		X
Anläggning av hårdgjorda ytor, trappor, murar och liknande	X	X	
Anläggning av lekyltor		X	
Anläggning av fontäner, bassänger och liknande	X	X	
Underhåll och skötsel av grön- och planteringsytor	X		X
Underhåll och skötsel av hårdgjorda ytor, trappor, murar och liknande	X		X
Underhåll och skötsel av lekutrustning	-		X
Underhåll och skötsel av vattenanläggningar	X		X
Design- och ritkunskaper	X		X

ADMINISTRATION	1700	2010 Mindre behov	2010 Större behov
Upphandlingsförfarande	-		X
Offferter, beställningar/bokningar, inköp	X		X
Inventera trädgårdar	X	X	
Värdera trädgårdar	X	-	
Rekrytering personal	X		X
Regelverk runt lekutrustning	-		X
Ekonomi, budgetuppföljning	X	X	
Bokföring, redovisning	X	X	

ENTREPRENÖRSKAP	1700	2010 Mindre behov	2010 Större behov
Arbetsledning	X		X
Projektledning	X		X
Marknadsföring/kommunikation	?		X
Nätverksbyggande	X		X
Samverkan och samarbete	?		X
Arrangemang av tillställningar	?		X
Försäljning av trädgårdsprodukter	X	X	
Retorik, pedagogik	X		X
Värdskap	X		X

Översikt högre trädgårdsutbildningar 2010-tal

Var kan man hämta in de kunskaper som jämförs i detta kapitel? Nedan beskrivs kortfattat de trädgårdsutbildningar som finns på högre nivå i Sverige, till exempel under SLU, Högskolan i Gävle, Institutionen för kulturvård, Göteborgs Universitet i Mariestad och ett antal tvååriga yrkeshögskoleutbildningar. Syftet med sammanställningen är att visa utbudet av dagens trädgårdsutbildningar. Vilken av dessa utbildningar ger kunskaper och kompetens för att arbeta som trädgårdsmästare i en historisk trädgård?

SLU i Alnarp i Skåne bedriver det treåriga programmet Trädgårdsingenjör, 180 hp, med inriktning på odling, design, eller marknad. Hela första och halva andra terminen läser alla tre inriktningarna gemensamt. Inriktningen odling ger ingående kunskaper om professionella odlingsmetoder på friland och i växthus. Designprogrammet ger ingående kunskaper om formgivning och gestaltande av trädgårdsrum, både inomhus och utomhus. Inriktningen marknad ger en unik insikt om hur marknaden för trädgårdsprodukter fungerar och ingående kunskaper om vad som sker efter odling (www.slu.se, 2010).

På Högskolan i Gävle kan man läsa Trädgårdsmästarprogrammet med inriktning mot hälsa och design. Utbildningen är förlagd till Wij Trädgårdar i Ockelbo. Kursen ger en tvåårig yrkeshögskoleexamen. Utbildningens mål är att utveckla kunskap om och erfarenhetsgrundad kompetens av trädgårdars och gröna miljöers gestaltning, förvaltning och utveckling i syfte att främja människans hälsa med fokus på livskvalitet och välbefinnande. Utbildningen genomsyras av tre kompetensområden som ömsesidigt stödjer varandra och som tillsammans ska bilda en helhet; Trädgårdens hantverk; Naturens betydelse för upplevelsen och hälsan; Designmetodik vid formgivning av gröna miljöer. (www.utbdb.hig.se 2010)

På Göteborgs Universitet, under institutionen för kulturvård kan man ta kandidatexamen i kulturvård med inriktning på trädgård. Utbildningen är förlagd till Mariestad och ger kunskaper och färdigheter som behövs för att utveckla framtidens ekologiskt hållbara och rekreativa trädgårdsmiljöer och för att ta hand om och vårda vårt gröna kulturarv. Utbildningen är yrkesinriktad och ger en gedigen teoretisk och praktisk kompetens inom trädgårdsmästarens och trädgårdsdesignerns arbetsfält (www.utbildning.gu, 2010).

Tvååriga yrkeshögskoleutbildningar (400 YH-poäng) finns i Båstad, Stockholm, Enköping, Södertälje, Malmö, Umeå och Karlskrona.

- Akademi Båstad, Norrvikens Trädgårdar, utbildar trädgårdsmästare med inriktning på ledarskap. (www.akademi.bastad.se)
- Stockholms Trädgårdsmästarutbildning på Säbyholm har tre olika profiler på utbildningen; Anläggning, skötsel och underhåll av gröna uterum; Säljare och rådgivare till hemträdgården; Odling och produktion av grönsaker, frukt och bär. Ungefär en fjärdedel av kursen är gemensamma ämnen för alla tre inriktningarna. (www.sabyholm.se)
- Enköpings trädgårdsmästarutbildning syftar till att få fram kompetent arbetskraft i trädgårdsnäringen. Utbildningen har tre huvudsakliga kompetensområden; Växterna i

fokus; Anläggning, skötsel och underhåll; Trädgård i ett historiskt perspektiv.

(www.yh.enkoping.se)

- Södertälje Yrkeshögskola utbildar trädgårdsmästare i ekologi och entreprenörskap. Utbildningen är förlagd till Skillebyholms gård i Järna och ger fördjupande kunskaper i ekologisk och biodynamisk odling och trädgårdsgestaltning samt ger värdefull kunskap i entreprenörskap för att kunna verka som egenföretagare i trädgårdsbranchen. (www.vuxenutbildningen.sodertalje.se)
- Hvilan i Kristianstad har en trädgårdsutbildning med två inriktningar; trädgårdsanläggare och trädgårdsmästare. Trädgårdsmästarkursen inriktar sig på odling/produktion av blommor och grönsaker i växthus och på friland. I början av utbildningen läser de två inriktningarna gemensamma ämnen. (www.hvilanutbildning.se)
- I Umeå på Forsslundagymnasiet utbildas trädgårdsmästare med inriktning på ledarskap, trädgårdsanläggning och gröna miljöer. (www.umea.se/forslunda)
- I Karlskrona, på Blekinge Tekniska Högskola, bedrivs en kvalificerad trädgårdsmästarutbildning med inriktning på park- och kulturlandskap. Ger kunskaper i vård av parker, kulturmiljöer/landskap och tätortsnära skogar.

AVSLUTNING

DISKUSSION

Syftet med studien var att undersöka och beskriva yrkesrollen för en trädgårdsmästare som idag är verksam i en historisk trädgård, lyfta fram vilka kunskaper och vilken kompetens som krävs i yrkesutövandet och jämföra dessa med 1700-talets trädgårdsmästares. Undersökningen skulle genomföras som en förstudie, till en eventuellt kommande större studie om gesäll- och mästarebrev, för att pröva en idé om arbetsmodell och upplägg. I jämförelsen använde jag litteraturstudier och intervjuer som metod.

En trädgårdsmästares kunskaper och kompetens beror idag på vilken utbildning, och på vilken nivå, han eller hon har gått samt vilka erfarenheter han eller hon har skaffat sig. Idag finns inga formulerade krav för vad professionen kräver i kunskap som det gjorde på 1700-talet då det var möjligt att ta gesäll- och mästarebrev. Det var dock inget krav att ha genomgått en trädgårdsmästarutbildning för att ta tjänst som sådan, men Trädgårdsmästarämbetet försökte att få det dit hän.

Eftersom det idag inte finns formulerade kunskapskrav på professionen varierar också yrkesrollerna, de skiljer sig åt beroende på arbetsplats och arbetsgivare. Undersökningen av trädgårdsmästarens yrkesroll i Rottneros Park visar på en speciell arbetssituation, men som sannolikt inte är signifikativ för alla trädgårdsmästare verksamma i historiska trädgårdar.

Om resultatet

Resultatet visar att det finns både likheter och skillnader både i yrkesrollen och i kunskaperna. Likheterna ligger i trädgårdsmästarens kunskaper och färdigheter. Skillnaderna ligger i hur verksamheterna bedrivs. 1700-talets trädgårdar som hörde till ett slott eller en herrgård hade, utöver lustgården, vanligtvis produktion av frukt och grönsaker till hushållet.

Rottneros Park är klassad som ett riksintresse och drivs och sköts i ett bevarandesyfte. Parken bedriver besöksverksamhet och är öppen för besökare från slutet av maj till början av september. Under den perioden ska intäkterna från verksamhetens entréavgifter och försäljning täcka årets kostnader för bland annat personal, park- och fastighetsskötsel. Driftsbolaget Rottneros Park Trädgård AB har ansökt om och fått beviljat medel till ett treårigt EU-finansierat utvecklingsprojekt som trädgårdsmästaren driver. 2011 är det tredje och sista året. Projektet gör det möjligt att ha en personalstyrka på åtta personer, inklusive trädgårdsmästaren. Tack vare personalens kompetens är det möjligt för trädgårdsmästaren att delegera ansvar för att själv ägna tid åt den marknadsföring som projektet kräver. Att driva projekt av det här slaget och ha ansvar för marknadsföring är inte vad man tror ska ingå i en trädgårdsmästartjänst. Projektverksamheter är dock något som ökar och det kanske man måste acceptera, men marknadsföringsarbetet kräver kunskaper som vanligtvis tillhör en annan yrkeskategori. I projektledarskapet ingår även att vara ansiktet utåt för parken, inte en helt lätt

roll att ta, men för yrkets status är det bra att det är just trädgårdsmästaren som syns och hörs i press och media.

Ledningen för Rottneros Park tycker att en trädgårdsmästare ska ha ”skinn” på näsan, kunna argumentera för kvalificerad skötsel och kunna övertyga icke insatta personer, i det här fallet styrelsen, innebörden och omfattningen av parkarbetet. Verkligheten förefaller mer som en paradox där intentionerna kommer på skam av den ekonomiska verkligheten.

Trädgårdsmästarens självklara uppgift är att hålla parken i gott skick och planera långsiktigt för en hållbar ekonomi och utveckling. Det känns fel att behöva övertyga ledningen om vilka åtgärder som ska prioriteras. Det speglar hur en trädgårdsmästares kunskaper värderas. Det är säkert inte avsiktligt utan mer en fråga om brist på ingående kunskaper i parkskötsel. I kombination med den osäkra ekonomiska situationen innebär det att det inte går att planera långsiktigt vilket är ett stort problem för trädgårdsmästaren i Rottneros Park.

Självförsörjningen var viktigt på 1700-talet och kanske något man måste sträva efter idag med tanke på vår strävan mot ett hållbart samhälle. Frågan är om det går att hitta tillbaka till en produktion liknande 1700-talets? Kanske är det så att trädgårdsmästarens kunskaper inte kommer att värderas förrän vi befinner oss i en situation där vi tvingas bli självförsörjande.

I de fyra kompetensområden som framkom i undersökningen, *trädgårdshantverket*, *trädgårdsanläggning*, *administration* och *entreprenörskap*, går det att utläsa vilka kunskaper och vilken kompetens trädgårdsmästaren i Rottneros park behöver i större eller mindre utsträckning i sin yrkesroll. Resultatet visar att flera av de viktiga hantverkliga kunskaperna behövs i mindre utsträckning än vad som förväntades i undersökningen. I den historiska anläggningen borde trädgårdsmästaren ha gedigna hantverkskunskaper och i de anläggningar där förvaltning sker i bevarandesyfte borde även bevarandet av det traditionella hantverket inkluderas.

Resultatets tillförlitlighet

Att jämföra dagens trädgårdsmästare med 1700-talets har varit mycket intressant. Det svåra är att förstå eller uttolka hur stora kunskapskraven och arbetssituationen egentligen var på 1700-talet. Efter att ha studerat Petter Lundbergs bok *Then rätta Svenska Trädgårdspraxis* och Åsa Ahrlands avhandling *Den osynliga handen* har jag fått en bra beskrivning av vilka krav som ställdes på 1700-talets trädgårdsmästare och hur deras arbetssituation var. Huruvida den beskrivningen är helt sann eller inte går tyvärr inte att få bekräftad.

Intervjuerna med trädgårdsmästaren i Rottneros Park förklarar hur arbetet bedrivs där och vilken situation just hon befinner sig i. Det förklarar vilka andra yrkesroller trädgårdsmästare i andra historiska trädgårdar har. I intervjuerna med ledningen för Rottneros Park har trädgårdsmästarens roll förtydligats och deras förväntningar på trädgårdsmästaren framkom på ett bra sätt.

Undersökningens relevans

Idag kan man inte ta yrkesexamen som trädgårdsmästare. Titeln används flitigt men säger inte något om vilka kunskaper som professionen kräver och vilken kompetensen är. Ändå finns det trädgårdsutbildningar i Sverige med varierande inriktningar som säger sig utbilda trädgårdsmästare. Kunskap och kompetens varierar beroende på utbildning. Undersökningen visar den kompetens som krävs för yrkesrollen som trädgårdsmästare i Rottneros Park. Dock tror jag inte att denna yrkesroll är unik. Undersökningens resultat kan användas i fortsatta studier för att ta fram en trädgårdsmästares profil och vilken utbildning som krävs för den.

Fortsatta studier

De fyra kompetensområden som framkommit i undersökningen kan användas i fortsatta studier men bör prövas genom intervjuer av fler trädgårdsmästare som arbetar i historiska trädgårdar. Detta för att se om det går att ta fram en gemensam kunskapsbas för olika trädgårdsmästare, för det bör gå att hitta fler än en trädgårdsmästarprofil. Trädgårdsmästaren som arbetar i en historisk trädgård är en profil, därutöver finns andra trädgårdsmästare som arbetar i andra miljöer med andra inriktningar. När dessa profiler är identifierade och sammanställda kan kunskaps- och kompetensbehov för trädgårdsmästare formuleras.

SLUTSATSER

Studien visar att det är möjligt att jämföra trädgårdsmästarrollen i en historisk trädgård idag med 1700-talets yrkesroll. Resultatet visar att det finns både likheter och skillnader i yrkesroll, kunskap och kompetens. I undersökningen identifierades fyra kunskaps- och kompetensområden med gemensamma beröringspunkter för både dagens och 1700-talets trädgårdsmästare. Kompetensområdena som identifierades är *trädgårdshantverket*, *trädgårdsanläggning*, *administration* och *entreprenörskap*. Dessa kan anses viktiga i ett eventuellt fortsatt arbete med framtagning av provbestämmelser för gesäll- och mästarbrev.

Yrkesrollen

1700-talets trädgårdsmästare ansvarade för trädgårdsanläggningar tillhörande ett slott eller större gård. Han var antingen anställd eller arrenderade trädgården. Verksamheten var vanligtvis inriktad på produktion av grönsaker och frukt till ett stort hushåll, men inbegrep även lustgård och ibland ett orangeri. Anläggningen skulle hållas levande och i gott skick. Trädgårdsmästaren ansvarade för bokhållning av trädgårdens kostnader och intäkter. Han antog och undervisade också lärlingar. För skötselarbetet fanns ett avtal mellan trädgårdsmästaren och trädgårdens ägare.

Trädgårdsmästaren i Rottneros Park ansvarar för en historisk trädgård med skötsel i bevarandesyfte. Parken är klassad som ett riksintresse och är öppen för besökare under sommarsäsongen. Anneli Johansson är anställd under tre år för att driva ett EU-finansierat projekt med syftet att utforma nya miljöer som lockar fler besökare. I arbetet ingår att marknadsföra och kommunicera allt som görs inom ramen för projektet. Det ekonomiska arbetet görs av driftsbolagets vd.

Kunskap och kompetens

Trädgårdshantverket

De hantverkliga kunskaperna skiljer sig inte direkt åt i utförande, men ett praktiskt arbete bygger på erfarenheter. Det fick trädgårdsmästaren på 1700-talet genom den långa lärlingstiden. Dagens utbildningar ger i stället ett koncentrat av kunskap förmedlat i en lärandesituation där studenter och elever ges möjlighet att reflektera över innehållet i kunskapen, vilket inte var lika självklart för en lärling som undervisades i en produktionsträdgård.

Kunskaper som trädgårdsmästaren i Rottneros Park behöver i *större* utsträckning:

- Jord och näring
- Växtkunskap, växtskydd och växtfysiologi
- Trädvård och beskärning
- Löpande skötsel och underhåll
- Redskapsvård, maskiners användning och service

Kunskaper som trädgårdsmästaren i Rottneros Park behöver i *mindre* utsträckning:

- Odling och förökning
- Utvecklande skötsel och långsiktig planering
- Övervintring av icke härdiga växter, förädling av trädgårdsprodukter och binderi
- Tillverkning av redskap och trädgårdstillbehör

Trädgårdsanläggning

På 1700-talet ingick trädgårdsanläggning i trädgårdsmästarens hantverk och inbegrep även design- och ritkunskaper. Numera är anläggning skilt från trädgårdsmästarens yrke. Dock måste trädgårdsmästaren i Rottneros Park ha vissa basala kunskaper i anläggning. Parken är gammal och innehåller många olika typer av anläggningar vilka ska skötas och underhållas på rätt sätt. Design- och ritkunskaper behövs för att kunna läsa ritningar och för att kunna rita och planera mindre anläggningar. För större anläggningsarbeten anlitar idag Rottneros Park en anläggningsfirma. På 1700-talet anlätade man en annan trädgårdsmästare.

Kunskaper som trädgårdsmästaren i Rottneros Park behöver i *större* utsträckning:

- Anläggning av mindre grön- och planteringsytor
- Underhåll och skötsel av grön- och planteringsytor, hårdgjorda ytor, trappor, murar och liknande, lekutrustning och vattenanläggningar
- Design- och ritkunskaper
-

Kunskaper som trädgårdsmästaren i Rottneros Park behöver i *mindre* utsträckning:

- Anläggning av hårdgjorda ytor, trappor, murar och liknande, lekytor, fontäner, bassänger och andra vattenanläggningar

Administration

Ett visst administrativt arbete ingår alltid i en trädgårdsmästares arbete. För trädgårdsmästaren i Rottneros Park skiljer sig inte arbetet från 1700-talet nämnvärt. Båda hade regler att hålla sig till vid beställningar och inköp, den största skillnaden ligger nog i att Annelie Johansson inte har något ekonomiskt ansvar och inte behöver redovisa verksamhetens kostnader. På 1700-talet måste också trädgårdsmästaren bedriva försäljning vilket innebar att även inkomster skulle redovisas och balanseras mot utgifterna. På 1700-talet ingick att kunna värdera trädgårdar vilket inte görs idag.

Kunskaper som trädgårdsmästaren i Rottneros Park behöver i *större* utsträckning:

- Upphandlingsförfarande
- Offerter, beställningar, bokningar och inköp
- Rekrytering personal
- Regelverk kring lekutrustning

Kunskaper som trädgårdsmästaren i Rottneros Park behöver i *mindre* utsträckning:

- Inventering och värdering av trädgårdar
- Ekonomi och budgetuppföljning

- Bokföring och redovisning

Entreprenörskap

För 1700-talets trädgårdsmästare innebar entreprenörskapet driften av en trädgårdsanläggning samt produktionen i den. Han hade personal att arbetsleda, han drev enklare anläggningsprojekt och han organiserade festligheter och visade trädgården för besökare. Ett slags marknadsföring av trädgårdens ägare eftersom det innebar hög status att ha en trädgård. Trädgårdsmästaren hade också hög status.

Projektledning, arbetsledning, marknadsföring, nätverkande, samverkan och försäljning mm är uppgifter som trädgårdsmästaren i Rottneros Park ansvarar för. Det EU-projekt som trädgårdsmästaren i Rottneros Park bedriver kräver mycket entreprenörskap och innebär att delta i mässor, engagera utställare och artister, arrangera trädgårdsfestivalen och marknadsföra allt som görs.

Kunskaper som trädgårdsmästaren i Rottneros Park behöver i *större* utsträckning:

- Arbetsledning
- Projektledning
- Marknadsföring och kommunikation
- Samverkan och nätverksbyggande
- Arrangemang av tillställningar
- Retorik och pedagogik
- Värdskap

Kunskaper som trädgårdsmästaren i Rottneros Park behöver i *mindre* utsträckning:

- Försäljning av trädgårdsprodukter

REFERENSER

OTRYCKTA KÄLLOR

Muntliga källor

Informant 1: Annelie Johansson, Trädgårdsmästare, Rottneros Park Trädgård AB.
Intervju 2011-02-18.

Informant 2: Sture Hermansson, styrelseordförande, Rottneros Park Trädgård AB.
Intervju 2011-03-15.

Informant 3: Gudrun Sundqvist, medförfattare till Inventering av Rottneros Park (2008).
Telefonsamtal 2011-03-15

Informant 4: Reine Flodin, vd Rottneros Park Trädgård AB.
Intervju 2011-05-04.

Informant 5: N-E Anderson, Institutionen för kulturvård, Göteborgs Universitet
2011-05-06

TRYCKTA KÄLLOR

Böcker

Ahrland, Åsa (2006). *Den osynliga handen*. Stockholm, Carlsson Bokförlag

Christensson, Per (1996) *Upptäck och bevara allmogeträdgården*. Västerås ICA Förlaget AB

Flinck, Maria (1996). *100 år i trädgården*. Stockholm, Torekällbergets museum

Hansson, Björn och Marie (2011) *Köksträdgårdens historia*. Stockholm, Norstedts

Ilminge, Christina (2002) *Bevara & sköta en gammal trädgård*. Stockholm, Prisma

Johansson, Annelie (2011) *Drömmen om Rottneros Park*. Brantevik,
Jacob:teater;media&design

Mårtensson, Hns (2002). *Trädgårdspraxis år 1754*. Kalmar, Akantus

Wilke, Åsa (2006). *Villaträdgårdens historia*. Stockholm, Prisma

Tidskriftsartiklar

Fridholm, Kristin (2011) Praktisk och teoretisk kompetens: *Viola* 2011:2, s 18-19

Broschyrer, guider

Göteborgs Trädgårdsförening (2008). Göteborg, Göteborgs Trädgårdsförening
Rottneros Park (1987). Rottneros Park, Ekeby i Gösta Berlings Saga. Sunne, Rottneros Park

ELEKTRONISKA KÄLLOR

<http://www.eqfinfo.se/senaste-nytt/forslag-till-en-nationell-referensram-for-kvalifikationer-med-koppling-till-det-offentliga-utbildningssystemet> [2011-04-11]

<http://www.bastad.se/akademibastad/> [2011-05-06]

http://www.conservation.gu.se/utbildning/Program/tradgardens_hantverk/ [2011-05-06]

<http://www.hig.se/Organisation/Akademier/Akademin-for-teknik-och-miljo/Utbildningar/Utbildningsprogram/Tradgardsmastarprogrammet.html> [2011-05-06]

<http://www.hvilanutbildning.se/sv/vuxenutbildning/ky-traedgardsmaestare.html> [2011-05-06]

<http://www.nordiskatradgardar.se/for-besokare/vinnare> [2011-05-12]

http://www.sabyholm.se/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=9&Itemid=69 [2011-05-06]

http://www.skillebyholm.org/pages.asp?r_id=58927 [2011-05-06]

<http://www.skola.umea.se/forslundagymnasiet/utbildningar/vuxenutbildningar.4.393b5ab310e7abc6b4a800019632.html> [2011-05-06]

<http://www.slu.se/sv/om-slu/sok/fritextsok/?quicksearchquery=tr%c3%a4dg%c3%a5rdsingenj%c3%b6r> [2011-05-06]

http://www.yh.enkoping.se/text/tradgard/folder_tradg_2010.pdf [2011-05-06]

<http://sv.wikipedia.org/wiki/Entrepren%C3%B6r> [2011-05-24]